ΕΤΟΣ Δ'—1901 + ΑΡ. 20 + 15 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ

ΕΘΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

ΕΘΝΟΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΟΣ

Εἰς τὴν σύγχρονον συγκρότησιν τῶν πεπολιτισμένων καὶ κυριώτερον τῶν ἐλευθέρως συντεταγμένων ἐθνῶν ἡ ἔνοπλος δύναμις δὲν ἔχει οὐδαμῶς τὸν χαρακτῆρα ὃν εἶχεν εἰς ἄλλους χρόνους. Ἄλλοτε οἱ στρατοὶ ἦσαν ὄργανα ἐπιβολῆς καὶ πιέσεως μονοκρατικῶν συστημάτων ἐπὶ δυναστευομένων τάξεων. Καὶ ἐνῷ ἀπετέλουν τὸ ὄργανον τῆς βίας, ἦσαν ἡ μόνη ἀσφάλεια καὶ ἡ μόνη ἐγγύησις αὐτῶν κατὰ τῆς ἐξεγέρσεως τῶν δυναστευομένων. Οὕτω πάντοτε οἱ στρατοὶ ἀπετέλουν ἰδίαν τάξιν, ὄχι μόνον ἄσχετον πρὸς τὸ ἔθνος καὶ τὸν ἀπαρτίζοντα αὐτὸ λαόν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐκ τοῦ προορισμοῦ καὶ τῶν καθηκόντων αὐτῶν ἐχθρικήν. Ἦσαν οἱ πραιτωριανοὶ τῶν νεωτέρων πολιτικῶν κοινωνιῶν, δορυφόροι τῆς τυραννίας, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ δὲ ἀλλοδαποὶ μισθοφόροι διὰ νὰ ἐμπνέουν μεγαλητέραν ἐμπιστοσύνην περὶ τῆς ἀσφαλείας τῆς πίστεώς των. — Ἀλλ' ἀλλοδαποὶ ἢ ὁμόφυλοι, πάντοτε ἦσαν ξένοι πρὸς τὸν λαόν, πρὸς τοὺς πόθους του, πρὸς τὰ δίκαιά του, πρὸς τὰ ἰδεώδη του καὶ ὁ μόνος πρὸς αὐτὸν σύνδεσμος ἦτο ὅτι συνετηροῦντο πλουσιοπαρόχως ἀπὸ τοῦ ἱδρῶτός του. — Οἴκοθεν ἐννοεῖται, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους καὶ εἰς τὰ κράτη ἐκεῖνα ἡ ἔνοπλος δύναμις, τῆς ὁποίας προσθέτως τοὺς ἀρχηγοὺς καὶ ἀξιωματικοὺς ἔδιδε μόνη ἡ κρατοῦσα τάξις τῶν εὐπατριδῶν, ἦτο τὸ κεντρικὸν σημεῖον πρὸς ὃ ἐστρέφετο τὸ λαϊκὸν μῖσος, οἱ δὲ ἀποτελοῦντες τὸν λαόν, οἱ ἀστοί, ἦσαν ἐξ ἄλλου ἀντικείμενον χλεύης διὰ τὸν στρατόν.

Ὅλα ὅμως ταῦτα ἀπὸ μακροῦ ἐξηφανίσθησαν ἐν τῇ νεωτέρᾳ ὀργανώσει τῶν συγχρόνων κρατῶν. Ἑδραζόμενα ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας καὶ τῆς ἐλευθερίας, τὴν ἔνοπλον αὐτῶν δύναμιν ἀρύονται ἐκ τῶν σπλάγχνων τοῦ λαοῦ, ὅστις κυριαρχικῶς ῥυθμίζει διὰ τῶν ἀντιπροσώπων του τὸ μέτρον τῶν πρὸς συντήρησιν τοῦ στρατοῦ θυσιῶν, στρατοῦ, τοῦ ὁποίου ὁ προορισμὸς δὲν εἶναι πλέον τὸ νὰ χρησιμεύῃ ὡς ἐπιθετικὸν ὅπλον καὶ ὡς θώραξ τῆς βίας, ἀλλὰ σκοπὸς διττός, κατ' ἀμφότερα ὑψηλὸς καὶ ἱερός, ἐσωτερικῶς μὲν νὰ ἐξασφαλίζῃ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν νόμων, τὴν ἔννομον τάξιν, νὰ ἀποτρέπῃ τὴν βίαν καὶ τὴν ἀδικίαν τοῦ κακοποιοῦ, νὰ καθιστᾷ σεβαστὰ τά τε φυσικὰ καὶ τὰ ἐπίκτητα δίκαια τοῦ πολίτου, ἐξωτερικῶς δὲ νὰ ἀμύνεται ὑπὲρ τῶν δικαίων του κατὰ τῶν πολεμίων τοῦ ἔθνους ἐν πολέμῳ, νὰ δίδῃ σάρκα εἰς τὰ ἰδεώδη του, νὰ εἶναι ὑπηρέτης τοῦ φυλετικοῦ προορισμοῦ του καὶ ἐν εἰρήνῃ διὰ τῆς δυνάμεώς του νὰ ἐπιβάλλῃ τὸν σεβασμὸν πρὸς τὰ δίκαια τοῦ ἔθνους, τοῦ ὁποίου φέρει τὰ ἐμβλήματα.

Καὶ ὅταν οἱ στρατοὶ ἀνεγεννήθησαν καὶ ἀνεβαπτίσθησαν εἰς ὄντως ἱερὸν βάπτισμα, μετεμορφώθησαν καὶ κατὰ τὴν σύστασιν αὐτῶν. Ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία δὲν ἀφίεται πλέον εἰς τὴν ἐκλογὴν τῆς ἐκλεκτικῆς ἐξουσίας, ἀλλ' εἶναι καθολικὸν δικαίωμα καὶ καθῆκον τοῦ λαοῦ ὅλου. Οὕτως ὁ σύγχρονος στρατὸς — καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο περιλαμβάνομεν τὸν στρατὸν καὶ τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης—ὄχι μόνον ἔγινεν ***ἐθνικὸς στρατός***, ἀλλ' εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ ἔθνος εἰς τὰ ὅπλα. Καὶ διὰ τοῦτο χαρακτηριστικώτατα ὀνομάζουν σήμερον τὸν στρατὸν οἱ στρατιωτικοὶ συγγραφεῖς τὸ ***ἔνοπλον ἔθνος***.

Ἐννοεῖται οὕτως, ὅτι καὶ εἰς τὰ κράτη, εἰς τὰ ὁποῖα ὑπὸ τὸν ἀρχαῖον προορισμὸν καὶ τὴν ἀρχαίαν σύστασιν τῶν στρατῶν ἐπ' αἰῶνας εἶχε βασιλεύσῃ τὸ μῖσος καὶ ἡ διαίρεσις μεταξὺ στρατοῦ καὶ λαοῦ, ἡ πνοὴ τῆς ἐλευθερίας, ἡ μεταβαλοῦσα τὸν στρατὸν εἰς ἔνοπλον ἔθνος, ἀπέσεισεν ἀπὸ ῥίζης τὰ αἰσθήματα ταῦτα. Διότι μισοῦν τὸν στρατόν, διαιρούμενον ἀπ' αὐτοῦ τὸ σύγχρονον ἔθνος θὰ ἐμίσει αὐτὸ ἑαυτό, θὰ ἀπεστρέφετο τὴν ἰσχὺν ἑαυτοῦ. Τοιοῦτος παραλογισμὸς εἶναι ἐφεξῆς ἀδύνατος. Καὶ ἡ ἔνοπλος δύναμις, ἐφ' ὅσον οἱ πόλεμοι ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι οἱ μόνοι διαιτηταὶ τῶν δικαίων τῶν ἀνεξαρτήτων κρατῶν, εἶναι σήμερον ἡ ἐλπὶς τοῦ ἔθνους καὶ τὸ καύχημά του· ἠττημένα ἀποβλέπουν εἰς τὴν ἀνόρθωσιν δι' αὐτοῦ, εὐτυχήσαντα εἰς αὐτόν, εἰς τὴν τελειοτέραν αὐτοῦ ὀργάνωσιν καὶ ἀνάπτυξιν στηρίζουν τὴν ἀσφάλειαν τῆς νίκης των, τὴν φρούρησιν τῆς συντελεσθείσης αὐτῶν ἑνότητος.

Ἡ πατρὶς ἡμῶν εὐτυχῶς δι' ἑαυτὴν δὲν ἐγνώρισε τὴν παλαιὰν μορφὴν τοῦ στρατοῦ, δὲν εἶδε στρατὸν πραιτωριανῶν καὶ μισθοφόρων.

Ὁ ἑλληνικὸς Ἀγὼν τῆς Ἀπολυτρώσεως τὸν ἐγέννησε. Καὶ τὸ πρῶτον αἷμά του ἔρρευσεν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους, ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας του, ὑπὲρ τῆς ἀποστολῆς του. Νεογέννητος ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἐβαπτίσθη βάπτισμα πυρὸς καὶ αἵματος πανταχοῦ ὅπου τὸν ἐκάλει τῆς ἀγωνιζομένης Πατρίδος ἡ φωνή, εἰς τὸ Φάληρον, εἰς τὸ Χαϊδάρι, εἰς τὸ Καματερόν, εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, εἰς τὴν Ναύπακτον, εἰς τὴν Χίον.

Αὕτη εἶναι ἡ καταγωγή του καὶ ἡ γέννησίς του καὶ τὸ βάπτισμα.

Ἀπὸ τοῦ λαοῦ, ἄνευ προνομίων, ἀπορρέουν καὶ οἱ βαθμοφόροι καὶ οἱ ὁπλῖταί του. Αἱ στρατιωτικαὶ σχολαὶ ἔχουν ἀναπεπταμένας τὰς πύλας των εἰς ὅλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις. Τοῦ χειρώνακτος καὶ τοῦ γεωργοῦ τὸ τέκνον, ἐὰν νικήσῃ ἐν τῷ ἀγῶνι τῆς ὑπεροχῆς, ἔχει ἐξ ἴσου σεβαστὸν τὸ δικαίωμα τῆς ἀνόδου εἰς τὰ ἀνώτερα στρατιωτικὰ ἀξιώματα ὅσον καὶ τὸ τέκνον τοῦ στρατηγοῦ.

Ἂν δὲ ἀποβλέψωμεν εἰς τὸν προορισμὸν τῆς πολεμικῆς δυνάμεως ἔθνους, τὸ ὁποῖον δὲν συνεπλήρωσε τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ ἑνότητα, τοῦ ὁποίου τὰ φυλετικὰ δίκαια πολεμοῦνται ἀγρίως καὶ κινδυνεύουν πανταχοῦ, ἂν ἀναπολήσωμεν ὅτι ὑπὲρ τοῦ προορισμοῦ τούτου ἔθνος πτωχὸν δαπανᾷ διὰ τὴν κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν πολεμικὴν αὐτοῦ δύναμιν ὑπὲρ τὰ 22 ἑκατομμύρια δραχμῶν ἐκ τῶν πενιχρῶν αὐτοῦ πόρων, τότε δυνάμεθα νὰ ἀντιληφθῶμεν ἀσφαλέστερον πόσον μέγας, πόσον ὑψηλὸς εἶναι τοῦ στρατοῦ ὁ προορισμός.

Ἀλλ' ὅπως ὁ προορισμὸς οὗτος πραγματοποιηθῇ, πλὴν τῆς σκοπίμου ὀργανώσεως τῶν στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν δυνάμεων τοῦ ἔθνους, ἐφ' ἧς οὐδεμίαν ἔχει ἁρμοδιότητα ἀναμίξεως ἡ «Ἐθνικὴ Ἀγωγή», εἶναι ἀπαραίτητον ν' ἀποτελῇ ἐν τῷ ἔθνει ἀντικείμενον στοργῆς, νὰ προσβλέπῃ εἰς αὐτὸν ὡς εἰς ἐλπίδα τοῦ μέλλοντός του· ἀφ' ἑτέρου δὲ οὗτος βαθύτατα νὰ ἐννοῇ ὅτι εἶναι στρατὸς πολίτης, μόνον ἔχων λόγον ὑπάρξεως τὸ καθῆκον πρὸς ὑπηρεσίαν τῆς ἐννόμου τάξεως ἐν εἰρήνῃ, τῶν ἐθνικῶν ἰδεωδῶν ἐν πολέμῳ.

Ἡ ἀμοιβαία αὕτη στοργὴ λαοῦ καὶ στρατοῦ, τὴν ὁποίαν τόσον θερμὴν ἀπαντᾷ τις εἰς ἄλλα ἔθνη, παρ' ἡμῖν μόνον ὡς πρὸς τὴν ναυτικὴν τοῦ ἔθνους δύναμιν ἀπαντᾷ τις τελείαν καὶ ταύτην περιβάλλει τὸ ἔθνος διὰ μεγαλειτέρας στοργῆς καὶ γοήτρου, ἐνῷ ὡς πρὸς τὸν στρατὸν τῆς ξηρᾶς, πρὸ πάντων διότι οὗτος χρησιμοποιεῖται πρὸς ἐπιβολὴν τῆς ἐννόμου τάξεως καὶ πρὸς τὸν διαρκῆ πόλεμον τῶν ἀντιστρατευομένων εἰς τὸν νόμον, αἱ ἀπαραίτητοι ἕνεκα τοῦ προορισμοῦ τούτου προστριβαὶ δημιουργοῦν ἐχθροπαθείας, αἵτινες δηλητηριάζουν τὸ ἀμοιβαῖον τῆς στοργῆς αἴσθημα ἔθνους καὶ στρατοῦ, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸν ἰσχυρότερον τῆς δυνάμεως αὐτοῦ παράγοντα.

Ἑκατέρωθεν παραπτώματα δημιουργοῦν τὰς ὀλεθρίας ταύτας ἀφορμὰς ψυχρότητος καὶ διαιρέσεως τοῦ ἔθνους πρὸς ἑαυτό, ἀφ' οὗ τὸ ἔνοπλον ἔθνος εἶναι ὁ στρατός του, τὰς ἀφορμὰς δὲ ταύτας ἔχει πλήρη τὴν ἁρμοδιότητα νὰ καταδεικνύῃ ἡ «Ἐθνικὴ Ἀγωγὴ» ἐμπνέουσα τὸ αἴσθημα τῆς ἀλληλεγγύης ἔθνους καὶ στρατοῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ ἄγκυρα τοῦ ἐθνικοῦ μέλλοντος.

Ἀφ' ἑνὸς πολλοὶ ἐν τῷ στρατῷ ἤντλησαν παραδόσεις περὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ στρατοῦ ἀπὸ τῶν θεωριῶν, αἵτινες ἐδιδάσκοντο εἰς τοὺς παλαιοὺς δυναστικοὺς στρατούς. Βλάπτουν δεινῶς αἱ παραδόσεις αὗται αἱ ὅλως ξέναι πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἡμετέρου στρατοῦ. Δὲν εἶναι ἀκριβὲς π. χ. ὅτι ὁ Ἕλλην στρατιώτης καλούμενος εἰς τὰς τάξεις παύει νὰ εἶναι πολίτης, νὰ ἔχῃ οἰκογένειαν, νὰ ἀποβλέπῃ εἰς ἄλλο πλὴν τοῦ στρατῶνος καὶ τῆς ἐν αὐτῷ πειθαρχίας. Τοιαῦται ἰδέαι ἀφαιροῦν πᾶν ἰδεῶδες ἀπὸ τοῦ προορισμοῦ τοῦ στρατοῦ, ἀφαιροῦν αὐτόχρημα τὴν βάσιν τῆς ὑπάρξεώς του. Ὁ στρατιώτης καὶ περιβαλλόμενος τὸ ξίφος εἶναι καὶ παραμένει πολίτης μὲ πρόσθετα ὅμως καὶ βαρύτερα καθήκοντα· ὅταν δὲ ἐν τῇ ψυχολογικῇ παιδαγωγίᾳ τοῦ στρατῶνος δὲν καλλιεργῆται ἄλλο ἰδεῶδες πλὴν τοῦ ἰδεώδους τῆς στρατιωτικῆς ἱεραρχίας καὶ οἰκογενείας, ὡς περὶ οἰκογενείας αὐτοτελοῦς καὶ διακεκριμένης ἐν τῷ ἔθνει, καλλιεργεῖται ἡ σφαλερὰ ἀντίληψις περὶ τοῦ στρατοῦ, ὡς περὶ τάξεως αὐτοτελοῦς, ἀσχέτου πρὸς τὸ λοιπὸν ἔθνος καὶ οἱονεὶ ἐκτὸς αὐτοῦ. Οὕτω δὲ πολλάκις ἐθίζονται στρατιωτικοί τινες εἰς τὸ νὰ ὑπολαμβάνουν τὸν πολίτην οὐχὶ ὑπὸ τὴν ὑψηλὴν ἔννοιαν τοῦ μέλους τῆς κοινωνίας (citoyen), ἀλλ' ὑπὸ τὴν ὑβριστικὴν καὶ ταπεινὴν ἔννοιαν τοῦ ἀστοῦ (civil), ἣν εἶχεν ἄλλοτε εἰς τὰ λεξικὰ τῶν στρατώνων παρῳχημένων στρατῶν, τῶν ὁποίων ἱστορικῶς ἐμνήσθημεν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἄρθρου τούτου. Πολλαὶ δὲ παρεκτροπαὶ ὀφείλονται εἰς τοιαύτας ἐσφαλμένας ἀντιλήψεις. Ἀλλὰ καὶ ἄλλα αἴτια ἀπὸ μέρους τοῦ στρατοῦ συμβάλλουν εἰς τὴν ὄρυξιν χάσματος νοσηρὰ ὑπερευαισθησία τῆς στρατιωτικῆς τιμῆς παρά τισι παρασύρουσα τούτους εἰς βιαιοπραγίας, οὐδαμῶς ἀπαραιτήτους οὐδὲ ἀποτελούσας τὴν πραγματικὴν ἱκανοποίησιν, τὴν διὰ τῆς ὁδοῦ τοῦ νόμου.

Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου καλλιεργεῖται βαθύτερον ἡ ψυχρότης αὕτη καὶ πολὺ πλειότερον ἀδικαιολογήτως ἐντὸς τοῦ στρατοῦ.

Ἐν ᾧ οὔτε θέλομεν, οὔτε πρέπει νὰ ἀποτελῇ ὁ στρατὸς τάξιν ἰδίαν καὶ αὐτοτελῆ, ἐν τούτοις εἰς πᾶν παράπτωμα, εἰς πᾶν ὀλίσθημα στρατιωτικὸν ἐξ ἀτομικῶν ἀφορμῶν ἀξιοῦμεν ἀλληλεγγύην εὐθύνης παρ' ὅλου τοῦ στρατοῦ ὡς ἑνιαίου συνόλου καὶ καθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ γενικεύομεν τὴν μομφήν. Ἐν ᾧ τοιαύτη ἀλληλεγγύη οὔτε ὑπάρχει, οὔτε δικαία ὑπῆρξέ ποτε, οὔτε τὴν ἐζήτησέ τις παρ' ἄλλων κοινωνικῶν τάξεων ἢ κατηγοριῶν δημοσίων λειτουργῶν.

Δηλητηριάζεται οὕτως ἡ κοινὴ συνείδησις καὶ καλλιεργεῖται ἀμοιβαία τις ἄνευ λόγου καὶ ἀφορμῆς ἐχθροπάθεια, ἡ ὁποία παραλύει τὴν ἐθνικὴν δύναμιν καὶ πολλαπλασιάζει τὰς παρεκτροπάς.

Ἀφ' ἑτέρου, διὰ νὰ εἶναι καὶ ὁ στρατὸς ἐν τῷ μέλλοντι παραμυθία παρελθουσῶν ἀτυχιῶν καὶ ἐλπὶς καλητέρων ἐθνικῶν ἡμερῶν, ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ τὴν ὑπέροχον δύναμιν, τὴν ὁποίαν ἐκδηλώνει εἰς τὸν στρατὸν ἡ ἀγάπη τοῦ ἔθνους. Ναυτικὸν καὶ στρατὸς τῆς ξηρᾶς δέον νὰ περιβάλλωνται διὰ ποιητικῆς στοργῆς ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ὅπως ἀντλοῦν ἐξ αὐτῆς ὑπερτέραν δύναμιν, ὅπως ἐμπνέουν εἰς τοὺς ἔξω τῶν ὁρίων ἐλπίδας.

Διηγεῖται ἐν βιογραφίᾳ τοῦ μεγάλου τῆς Γαλλίας πολίτου, τοῦ Γαμβέττα, ὁ ἐπιστήθιος αὐτοῦ φίλος Ρενάχ, ὅτι ὁ πολιτικὸς ἐκεῖνος, τοῦ ὁποίου ἡ καρδία οὐδέποτε ἐκάμφθη πρὸ τῶν συμφορῶν τῆς πατρίδος του, ἂν καὶ τὴν εἶδε σωρευθεῖσαν εἰς ἐρείπια ὀνείδους καὶ συμφορᾶς, ἔλεγέ ποτε πρὸς αὐτόν: «Ὁσάκις βλέπω νὰ παρελαύνῃ ἐμπρός μου ἔστω καὶ εἷς λόχος νέων ἀνδρῶν φερόντων τὰ ὅπλα τῆς πατρίδος, αἰσθάνομαι ταχυτέρους τοὺς παλμοὺς τῆς καρδίας μου, αἰσθάνομαι ἕνα εὐφρόσυνον πόνον, ὁ ὁποῖος ἐν τούτοις μοῦ σπάζει τὸ στῆθος, αἰσθάνομαι ὡς νὰ μοῦ ψιθυρίζῃ εἰς τὸ αὐτὶ ἀόρατος ἡ Γαλλία: Πίστευε καὶ ἔλπιζε».

Τοῦτο πρέπει νὰ εἶναι τὸ καθολικὸν αἴσθημα πάσης Ἑλληνικῆς ψυχῆς.

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Σ. ΛΥΚΟΥΔΗΣ

Η ΑΝΟΡΘΩΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ[1]

[*Κατὰ τὸν κ. Μιχαὴλ Κέπετζην*].

Καθ' ἡμᾶς, τρεῖς εἰσιν αἱ μεγάλαι ἐλλείψεις, αἵτινες πολλάκις παρημπόδισαν τὴν πρόοδον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐγένοντο δὲ πολλάκις αὐτῷ καὶ πρόξενοι σημαντικῆς ζημίας. Ἐν πρώτοις ἡ ἔλλειψις εἰλικρινείας, συνέπεια τῆς ξενικῆς κυριαρχίας καὶ τῆς ἐκ τούτου προερχομένης ἐλλιποῦς ἀσφαλείας. Δευτέρα ἔλλειψις εἶνε ἡ φυσικὴ τάσις πρὸς τὴν διχόνοιαν, ἧς παραδείγματα ὑπάρχουσιν ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος. Τέλος — last not least — ποιά τις ἔμφυτος ὀκνηρία, ὀφειλομένη ὅμως κατὰ μέγα μέρος καὶ εἰς τὸ κλῖμα τῆς χώρας.

Α΄. Ἡ ἔλλειψις τῆς εἰλικρινείας ἡ διαταράττουσα τὰς καθημερινὰς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων σχέσεις καὶ ἐγκαθιδρύουσα τὴν διαρκῆ δυσπιστίαν, εἶνε πολλάκις προϊὸν τῆς ἐλαττωματικῆς ἀνατροφῆς, ἧς ἕνεκα τὸ παιδίον δὲν ἐδιδάχθη ὅτι ἡ εὐθύτης ἐπιβάλλεται ὑπό τε τοῦ καλῶς ἐννοουμένου συμφέροντος καὶ τῆς ἠθικῆς. Ἀλλ' ἐὰν ὀφείλωμεν αὐστηρῶς νὰ καταδικάζωμεν τὸ ψεῦδος καὶ τὴν ἀπάτην, δίκαιον ἀφ' ἑτέρου εἶνε νὰ μὴ παραβλέπωμεν τὰς συνθήκας, ἐξ ὧν τὸ ἐλάττωμα τοῦτο εὐνοεῖται καὶ ἀναπτύσσεται ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἕνεκα τῆς ἐξουσίας, ὑφ' ἣν οὐδεὶς περὶ οὐδενὸς εἶνε ἀσφαλής. Πληθὺς καθημερινῶν παραδειγμάτων ἀποδεικνύει ὅτι ἡ πίεσις προκαλεῖ ἀναποφεύκτως τὴν ὑποκρισίαν. Φανερὸν εἶνε ὅτι ἐν χώρᾳ ἔνθα ἐπικρατεῖ ἡ αὐθαιρεσία, ἔνθα ἡ εἰλικρίνεια καὶ ἡ παρρησία δυνατὸν νὰ ἔχωσιν ὡς συνέπειαν ἀδικήματα ἀτιμώρητα κατὰ τῆς ζωῆς, τῆς ἐλευθερίας, τῆς τιμῆς ἢ τῆς ἰδιοκτησίας τῶν ἀτόμων, αἱ πολύτιμοι αὗται ἀρεταὶ φυσικῶς καταπνίγονται καὶ πολλάκις μάλιστα ὁλοτελῶς ἀγνοοῦνται. Τὸ θάρρος καὶ ἡ εἰλικρίνεια καθίστανται τότε ἀνωφελῆς ἁπλοϊκότης. Εἶνε τοῦτο τόσον ἀληθές, ὥστε καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀνατολῇ ὁ μεταβαίνων ἀπὸ ἐπαρχίας εἰσέτι καθυποτεταγμένης ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν εἰς χώραν ἀπαλλαγεῖσαν αὐτῆς εὑρίσκει πάραυτα ἥττονα ἐπιφύλαξιν καὶ προσποίησιν ἐν ταῖς μετὰ τῶν κατοίκων σχέσεσι. Καὶ ὅμως δὲν βραδύνει τις νὰ πεισθῇ, ὅτι ὁ μακραίων ζυγὸς τῆς δουλείας κατέλιπε κατ' ἀνάγκην ἴχνη βαθέα εἰς τὴν χώραν. Ἂς λέγωμεν ὅτι οἱ κάτοικοι ἐλευθέρου Κράτους δὲν ἔχουσι πλέον εὔλογον πρόφασιν, ὅπως φέρωνται ἀνειλικρινῶς· ἡ ἕξις ἐλήφθη ἤδη καὶ καθίσταται σχεδὸν δευτέρα φύσις. Πλὴν τούτου δέ, εἰς τὰς τοιαύτας χώρας τὰς κατὰ τύπους ἐλευθέρας — καὶ τοῦτο δὲν λέγομεν εἰδικῶς διὰ τὴν Ἑλλάδα, καθότι ἀλλαχοῦ ἡ κατάστασις εἶνε ἔτι χείρων — τὸ ἠθικὸν συνειδὸς δὲν εἶνε ἐπαρκῶς ἀνεπτυγμένον καὶ ἑπομένως ἡ εἰλικρίνεια συνεπάγεται πολλάκις ἐπιπλήξεις, οὐχὶ σπανίως δὲ καὶ βλάβην.

Ἰδιαιτέρως ἐλυπήθημεν βλέποντες ὅτι ἡ ἔλλειψις τῆς εἰλικρινείας συνδυάζεται πολλάκις μεθ' ἑνὸς τῶν ἐμφύτων προτερημάτων τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, μετὰ τῆς νοημοσύνης. Ὁ νοήμων διακρίνεται διὰ τῆς ἐπιτηδειότητος, κατὰ τὴν κοινὴν δ' αὐτόθι ἐκτίμησιν, τὸ ψεῦδος εἶνε πολλάκις ἔνδειξις ἐπιτηδειότητος. Ὑπὸ τοιούτους ὅρους τὸ ἀποκαλεῖν τινα ψεύστην ἰσοδυναμεῖ σχεδὸν πρὸς φιλοφρόνημα. Λέγεται συνήθως ὅτι δι' αὐτοῦ εὐημεροῦσιν οἱ Ἀρμένιοι καὶ πρὸ πάντων οἱ Ἰουδαῖοι. Τὸ βέβαιον ὅμως εἶνε ὅτι ἐξ αὐτοῦ διατρέφεται ἀπὸ τῆς πρώτης ἀρχῆς ἡ ἀνατροφὴ τοῦ ἀνθρώπου. Προκαλεῖ τὴν ἀποστροφὴν ἡ συνήθειά τινων γονέων, οἵτινες εὑρίσκουσι φυσικώτατον νὰ διδάσκωσι τὰ τέκνα των τὸ ψεῦδος. Εἶνε ἀληθὲς ὅμως ὅτι δὲν θεωροῦσιν αὐτοὶ τὸ τοιοῦτον ὡς ἠθικὴν δηλητηρίασιν, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ὡς μέθοδον φυσικήν, δι' ἧς ἐμβάλλουσι τὴν ἐπιτηδειότητα εἰς τὰ τέκνα καὶ ἀσκοῦσιν αὐτὰ εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ βίου. Οἱ πλεῖστοι δὲν πράττουσι μὲν τοιοῦτό τι, ἀλλ' οὐχ ἧττον δείκνυνται ἐπιεικέστατοι πρὸς τὰ παιδία τὰ ἀνακαλυπτόμενα ὡς ψευδόμενα ἐπ' αὐτοφώρῳ. Εἶνε δὲ τόσῳ μεμολυσμένη ἡ ἀτμόσφαιρα ἐκ τῆς τοιαύτης θεωρίας περὶ τοῦ ψεύδους ὡς ἐν-

[1] Ἴδε σελ. 289.

δείξεως ἱκανότητος, ὥστε οὐχὶ σπανίως βλέπει τις γονεῖς ἐπιπλήττοντας τὰ τέκνα των ἄνευ πεποιθήσεως, μετὰ μειδιάματος μάλιστα φιλικοῦ, ἀποκαλοῦντες αὐτὰ *ψευτάκον*! Ὁ ξένος, ὁ εἰθισμένος εἰς διάφορον τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι, πολλάκις ἐκπλήσσεται ἀκούων τὴν προσωνυμίαν τοῦ κλέπτου ἀποδιδομένην ἀδιαφόρως· διότι αὕτη δὲν θεωρεῖται ὡς ὕβρις βαρεῖα, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς μέσον τι οἱονδήποτε ἀμύνης ἢ ἐπιθέσεως κατά τινα συζήτησιν. Οὐδέποτε θὰ λησμονήσω τὸ βλέμμα τοῦ οἰκτιρμοῦ, μεθ' οὗ προσέβλεψαν ἡμᾶς δύο τῶν πελατῶν ἕν τινι γαλακτοπωλείῳ, ὡς ἀποδώσαντας εἰς τὸν ὑπηρέτην μίαν δραχμὴν δοθεῖσαν ἡμῖν ἐπὶ πλέον ἐκ λάθους· προφανῶς ἡμεῖς δὲν ἤμεθα ἐπιτήδειοι!

Δὲν ἐνδιατρίβομεν εἰς τὰ ψεύδη τῆς πολιτικῆς, διότι καὶ ἐν πλείσταις χώραις ἀρχαιοτέραις κατὰ πολὺ καὶ μᾶλλον ἢ ἡ Ἑλλὰς πεπολιτισμέναις θεωρεῖται τὸ ψεύδεσθαι ὡς ἀναγκαῖον τῆς πολιτικῆς ἐφόδιον. Ἀρκεῖ ν' ἀναφέρωμεν ἓν μόνον παράδειγμα περὶ τῶν ὀλεθρίων συνεπειῶν τῆς τοιαύτης ἕξεως κατὰ τὴν τελευταίαν ἐν Ἑλλάδι κρίσιν, τοῦτο ὅτι, ἐὰν μετὰ τὴν γενναίαν εἰς Κρήτην ἐκστρατείαν οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες οἱ ἰθύνοντες τὰς τύχας τῆς χώρας κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν εἶχον τὸ θάρρος ν' ἀποκαλύψωσιν εἰς τὸν λαὸν τὴν ἀληθῆ τῶν πραγμάτων θέσιν (ὅτι τὸ Κρητικὸν ζήτημα ἠδύνατο νὰ λήξῃ δι' ἀληθοῦς διπλωματικοῦ τῆς Ἑλλάδος θριάμβου), πιθανὸν ὅτι ὁ τόσον καταστρεπτικὸς πόλεμος θ' ἀπεσοβεῖτο. Ἀντὶ τούτου ὑπερίσχυσε πολιτικὴ μυωπάζουσα οἱ δὲ μύσται αὐτῆς ἐξέλαβον ἑαυτοὺς ὡς ἐπιτηδείους, διότι μετήρχοντο τὸ ψεῦδος καὶ τὴν ἐπιφύλαξιν.

Β'. Ἕτερον μέγα τῶν Ἑλλήνων ἐλάττωμα, προϊὸν τῆς τε ὑπερβολικῆς ἐλευθερίας ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς ἐλαττωματικῆς ἐκπαιδεύσεως ἀφ' ἑτέρου, ἀπὸ μακροῦ δὲ χρονολογούμενον, εἶνε τὸ πνεῦμα τῆς διχονοίας, ἧς τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν πολλάκις ἀπαίσια. Ὁτὲ μὲν ἄτοπος φυλαυτία, ὁτὲ δὲ αἴσθημα ζηλοτυπίας προκαλοῦσι τοὺς ἐπιζημίους τούτους σπαραγμούς. Ἐνίοτε οὐδέτερον τούτων εἶνε τὸ αἴτιον, ἀλλὰ τὸ πάθος τῆς συζητήσεως, τὸ χαρακτηρίζον ἀνέκαθεν τοὺς Ἕλληνας καὶ συνδυαζόμενον μετὰ ποιᾶς τινος τάσεως πρὸς τὴν ἀνυποταξίαν, μετὰ τοῦ ἀναρχικοῦ, οὕτως εἰπεῖν, πνεύματος, τοῦ συχνάκις παρατηρουμένου παρ' αὐτοῖς, ὅπερ γινώσκουσι πάντες οἱ παρευρεθέντες εἰς ἑλληνικὴν ὁμήγυριν, ὁσονδήποτε ἀσήμαντον. Εἶνε δὲ κατ' οὐσίαν τὸ τοιοῦτον ἁμάρτημα ἔλλειψις πειθαρχίας καὶ ἰδέα πεπλανημένη, κατὰ τὴν ὁποίαν θεωρεῖται ὡς ἀποβάλλων τὴν ἰδίαν ἐλευθερίαν ὁ ἀναγνωρίζων τὴν ἀλλοτρίαν γνώμην ὡς ὀρθοτέραν, ἢ ὁ καθυποτασσόμενος εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς πλειονοψηφίας. Λαϊκή τις παροιμία ἀποδίδει πιστῶς τὴν τοιαύτην τοῦ πνεύματος διάθεσιν, ἀναφερομένη εἰς τὴν ἱστορικὴν παράδοσιν: «Τοῦ Ἕλληνος ὁ τράχηλος ζυγὸν δὲν ὑποφέρει». Δυστυχῶς ὅμως δὲν πρόκειται περὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ ἢ τουρκικοῦ ζυγοῦ, ἀλλ' εἰς τὴν ὑποχρέωσιν ἣν ἐπιβάλλει πᾶς κανὼν οἱοσδήποτε καὶ πᾶσα πειθαρχία καὶ πᾶς νόμος καὶ πᾶσα ἐγκράτεια. Τοῦτο δὲ ἀκριβῶς δυσχεραίνει ἐπὶ τοσοῦτον ἐν Ἑλλάδι τὴν λειτουργίαν καὶ τὴν πρόοδον τῶν συνεταιρισμῶν καὶ πάντων τῶν οἱωνδήποτε βουλευομένων σωμάτων. Ἐξ αὐτοῦ δὲ προέρχεται καὶ ἡ ἀπείθεια ἡ τόσον συχνὴ τοῦ Ἕλληνος πρὸς τοὺς νόμους καὶ τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς ἐξουσίας, οἵτινες, κατὰ τὴν ἀντίληψίν τινων, ἁπλῶς συνεχίζουσι τὴν ἐνέργειαν τῶν ὀργάνων τῆς μισητῆς τυραννίας.

Καὶ ὡς πρὸς τοῦτο ἐπίσης εὐεργετικῶς δύναται νὰ ἐπιδράσῃ ἡ κρείττων πνευματικὴ ἐκπαίδευσις, ἐφ' ὅσον ἡ ἐκπαίδευσις εἶνε δυνατὸν νὰ διορθώσῃ ἐλάττωμα τῆς φυλῆς παλαιὸν ἤδη καὶ χρονολογούμενον ἀπὸ δεκάδων αἰώνων.

Γ'. Παλαιὰ ἑλληνικὴ παροιμία, ἀπήχησις, ὅπως καὶ πάσης σχεδὸν αἱ λοιπαί, τῆς ἀρχαίας σοφίας λέγει ὅτι ἡ ἀργία εἶνε μήτηρ πάσης κακίας. Ἐὰν οἱ Ἕλληνες εἰργάζοντο περισσότερον, ἐνδεχόμενον εἶνε ὅτι τὰ δύο ἀνωτέρω ἐλαττώματα ἤθελον ὀλιγώτερον παρ' αὐτοῖς ἀναπτυχθῆ. Ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲν πρέπει νὰ ἐκλαμβάνωμεν τὰ πράγματα ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον. Οἱ λόγοι ἡμῶν ἀποβλέπουσιν εἰς τὴν γενικὴν ἐκείνην τάσιν πρὸς τὴν ὀκνηρίαν, ἥτις καταλαμβάνει ἕν τινι μέτρῳ καὶ αὐτοὺς τοὺς ξένους μετά τινα χρόνον διαμονῆς ἐν τῇ χώρᾳ καὶ ἥτις ἐν μέρει ὀφείλεται εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ κλίματος. Θὰ εἴπωσί τινες ἴσως ὅτι ἡ τοιαύτη ὀκνηρία ἐκδηλοῦται ἐκεῖ μόνον ὅπου δὲν ὑπάρχει ἄμεσον καὶ σημαντικὸν συμφέρον. Ἐπειδὴ ἡ Ἑλλάς, λέγουσιν, εἶνε χώρα σχετικῶς πτωχή, τὸ δὲ κλῖμα αὐτῆς προκαλεῖ τὴν χαύνωσιν, εὐνόητος ἀποβαίνει ἡ προϊοῦσα κατάπτωσις τῆς δραστηριότητος τῶν κατοίκων της.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει αὕτη εἶνε ἡ ἀφορμὴ τῆς ἐλλείψεως κατὰ πρῶτον λόγον ἢ τῆς λυπηρᾶς ἀνεπαρκείας τοῦ ἐπιστημονικοῦ βίου. Οἱ δυνάμενοι νὰ ζωογονήσωσιν αὐτὸν ἀποτρέπονται ὑπὸ τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν ἢ ὑπὸ πολυαρίθμων ἀσχολιῶν ὀχληρῶν ὅσον καὶ ἀγόνων. Ἀναφέρομεν δ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου χαρακτηριστικὸν ἐπεισόδιον. Φίλος τις ἡμέτερος, κατέχων θέσιν ἐπιφανῆ, ἀδημονῶν διότι ἔβλεπε πᾶσαν τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ δρᾶσιν παραλυομένην ὑπὸ γραφειοκρατίας ἠλιθίου, ἐνήργησε μετὰ ζέσεως ὅπως ἀποκτήσῃ τὴν ἀναγκαιοῦσαν εἰς τὸ ἔργον του συνεργασίαν καὶ θέσῃ τέρμα διὰ παντὸς εἰς κατάστασιν ἀποθαρρυντικὴν καὶ καταθλιπτικήν. Εἷς τῶν ὑπαλλήλων, πρὸς οὓς ἀπετάθη διὰ

τοῦτο, δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποκρύψῃ τὴν ἔκπληξίν του:

— Διατί παραπονεῖσθε; εἶπεν αὐτῷ. Δὲν λαμβάνετε τακτικὰ τὸν μισθόν σας; Διατί τότε νὰ συγχίζησθε τόσον πολύ, ἐπειδὴ δὲν δύνασθε νὰ ἐργασθῆτε ὅπως ἐπιθυμεῖτε;

Ὁ φίλος μας ἐπείσθη, καὶ ἡμεῖς σὺν αὐτῷ, ὅτι ὁ τοιουτοτρόπως λαλήσας πρὸς αὐτὸν τὸν ἐθεώρει ὡς παράφρονα, διότι ἀντὶ νὰ μιμηθῇ τοὺς ἄλλους καὶ νὰ μένῃ ἥσυχος καὶ εὐδαίμων ἐν τῇ ὀπισθοδρομικῇ ἀδρανείᾳ, θεωρεῖ ἑαυτὸν ἀπ' ἐναντίας ἀτυχῆ, διότι δὲν ἐπιτρέπεται αὐτῷ νὰ ἐργασθῇ, ν' ἀναλάβῃ φροντίδας καὶ νὰ κοπιάζῃ! Καὶ ὅμως τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι τοῦ μακαρίου τούτου ὑπαλλήλου συμμερίζονται οἱ πλεῖστοι. Ἀμφιβάλλομεν ἂν εἰς τὸν πεπολιτισμένον κόσμον ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι χῶραι, ἔνθα ἡ τάσις πρὸς τὴν ὀκνηρίαν παρήγαγε τοσαύτας ζημίας, ὥστε οἱ θέλοντες ν' ἀπαλλαγῶσιν αὐτῆς σχεδὸν νὰ περιορῶνται. Ὁ ἄνθρωπος ὁ ἐν ταῖς λοιπαῖς χώραις ἐκτιμώμενος καὶ ἀμειβόμενος, καθότι ἐργάζεται μὴ ἀποβλέπων εἰς ἄμεσον κέρδος, θεωρεῖται γενικῶς ἐν Ἑλλάδι τοὐλάχιστον ὡς μὴ πρακτικός. Ἐὰν ἔχῃ ἐξησφαλισμένα τὰ ὑλικὰ τῆς συντηρήσεώς του μέσα, ἐκλαμβάνεται ὡς παράφρων. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, εἶνε ἀδέξιος, ἀγνοῶν ὅτι ὁ θέλων νὰ εὐδοκιμήσῃ ὀφείλει ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν καρτερικὴν καὶ εὐσυνείδητον ἐργασίαν διὰ τῆς ἐπιτηδειότητος μέχρις ἐσχάτων.

Ὥστε οὐδόλως ἄπορον ἂν ὑπάρχει ἐν τῇ χώρᾳ μέγας ἀριθμὸς ἀέργων, συρόντων τὴν ἀτυχῆ αὐτῶν ὕπαρξιν εἰς τὰς δημοσίας πλατείας καὶ τὰ καφενεῖα, τὰ μᾶλλον ἴσως συχναζόμενα ἢ εἰς πᾶσαν ἄλλην χώραν τῆς Εὐρώπης, ἀνθρώπων πάσης τάξεως, προτιμώντων τῆς προσωπικῆς ἐνεργείας καὶ τῆς ἐργασίας τὴν μακροτάτην πολλάκις προσδοκίαν περὶ τοῦ διορισμοῦ αὐτῶν εἰς δημοσίαν θέσιν ἢ τὰ μέσα ὅπως «βάλωσι τοὺς ἄλλους στὸ χέρι»· δαπανῶσι δὲ τοιουτοτρόπως χρόνον πολύτιμον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἀναλίσκουσι τὸ μικρὸν αὐτῶν κεφάλαιον, ὁσάκις ἔχουσι τοιοῦτον, ἢ βυθίζονται ὁσημέραι περισσότερον εἰς τὸ ἀπύθμενον χάσμα τῶν δανείων.

Ἐκ τούτου εὐνόητα καθίστανται τὰ αἴτια καὶ αἱ ἐλπίδες αἱ ἐξωθοῦσαι τοὺς πλείστους ὅπως συνταχθῶσι μετὰ τοῦ μὲν ἢ τοῦ δὲ ἐκ τῶν πολιτικῶν κομμάτων. Ὀλίγον ἐνδιαφέρονται ἐν γένει περὶ τοῦ προγράμματος καὶ τῆς πνευματικῆς ἀξίας τῶν διευθυνόντων ταῦτα. Τὸ κυριώτατον δι' αὐτοὺς ζήτημα εἶνε ἡ εἰς τὴν ἐξουσίαν ἄνοδος τοῦ ὑποψηφίου αὐτῶν καὶ δι' αὐτῆς ἡ ἀπόκτησις θέσεως δι' ἑαυτοὺς ἢ διά τινας τῶν συγγενῶν των, ἢ εὐκολιῶν, αἵτινες συνήθως συνίστανται εἰς προνόμια διευκολύνοντα τὴν συντήρησιν αὐτῶν. Ὅθεν συμβαίνει ὥστε ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπάλληλοι χρηστοὶ καὶ ἱκανοὶ ν' ἀπολύωνται διὰ λόγους πολιτικούς, ἀφ' ἑτέρου δὲ πληθὺς ἀνικάνων ἢ ἀνηθίκων νὰ καταλαμβάνῃ τὰ διοικητικὰ ἐπαγγέλματα· ὅθεν, πλὴν τινων σπανίων ἐξαιρέσεων, οὐδεὶς εὑρίσκεται εἰς τὴν ἁρμόζουσαν αὐτῷ θέσιν, καὶ διὰ τοῦτο ἡ λειτουργία τῆς διοικήσεως παραβάλλεται πρὸς μηχανὴν πλημμελῆ. Καὶ πάλιν εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο πάντες οἱ ὑπάλληλοι νὰ ἐξασκῶσι πραγματικῶς τὸ ἔργον των! Εἷς τῶν ἡμετέρων φίλων, καθηγητὴς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, παραμείνας ποτὲ ἐπὶ ἡμίσειαν ὥραν ἐν τῷ Κεντρικῷ Ταμείῳ εἶδε προσερχομένους ἐκεῖ κατὰ τὸ βραχὺ τοῦτο τοῦ χρόνου διάστημα τρεῖς κομψῶς ἐνδεδυμένους, ὅπως λάβωσιν ἕκαστος τὸν μηνιαῖον αὐτῶν μισθὸν ἐκ δραχμῶν 80 ἢ 100 ὑπὸ τὴν ἰδιότητα τοῦ ἐργάτου τοῦ Δημοσίου! Ἀπορήσας διὰ τὴν κατάφωρον ἀντίθεσιν τὴν ὑπάρχουσαν μεταξὺ τῆς ἰδιότητος καὶ τῆς ἐνδυμασίας των, ἠρώτησε καὶ ἔμαθεν ὅτι οἱ κομψευόμενοι οὗτοι ἦσαν ἐργάται μόνον ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι, χρησιμεύοντες ἁπλῶς καὶ μόνον εἰς δικαιολόγησιν τῆς ἐκ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ Κράτους συντηρήσεως αὐτῶν, ἀγνοοῦντες καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ὁποῖον ἦτο ἀκριβῶς τὸ ἔργον των. Δύο δ' ἐξ αὐτῶν ἀνῆκον ἀκριβῶς εἰς γραφεῖον δημόσιον, ὅπερ πρὸ μικροῦ εἶχεν ἀρνηθῆ νὰ παράσχῃ τὴν συνδρομήν του εἰς ὑπηρεσιακόν τι ζήτημα ἕνεκα ἀνεπαρκείας τοῦ προσωπικοῦ! Τὸ περιστατικὸν τοῦτο δὲν ἔχει ἀνάγκην σχολίων.

Παρὰ ταῦτα ὅμως ὑπάρχουσι καὶ ὑπάλληλοι ἀξίας πολλῆς, οἵτινες ἤθελον διαπρέψει καὶ ἐν οἱαδήποτε ἄλλῃ χώρᾳ. Ἀλλὰ δὲν ἀπαιτεῖται καιρὸς πολὺς ὅπως ἐννοήσῃ τις ὅτι τῶν τοιούτων ὁ ἀριθμὸς εἶνε ἐλάχιστος, παραλύεται δὲ ἡ ἐνέργεια αὐτῶν ὑπὸ τῶν συναδέλφων των, ὧν ἡ ἀνικανότης, ἡ κακὴ θέλησις καὶ ἡ κακὴ πίστις παρεμποδίζουσι τὴν κανονικὴν λειτουργίαν πάσης τῆς κυβερνητικῆς μηχανῆς.

Καὶ ἰδοὺ ὡς πρὸς τοῦτο πρόσφατόν τι παράδειγμα.

Εἷς ἐν τῶν κυριωτέρων ὑπουργείων ὁ νέος ὑπουργός, πλήρης ζήλου, προσέλαβε παρ' ἑαυτῷ ἐπιθεωρητήν, γνωστὸν ἐπὶ ταῖς μεταρρυθμιστικαῖς αὐτοῦ ἐργασίαις ἐλεγχούσαις μεγάλην θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν ἀξίαν· ἤλπιζε νὰ ἔχῃ αὐτὸν ὡς συνεργάτην πολύτιμον πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἰδίων αὐτοῦ μεταρρυθμιστικῶν σχεδίων, τῶν ἀναγνωρισθέντων ὡς ἀναγκαίων ὑπὸ τῆς μεγάλης τοῦ ἔθνους πλειονοψηφίας. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εὑρήσει τὸν συνεταιρισμὸν τῶν ὑπαλλήλων τῆς ρουτίνας, οἵτινες ἠπειλοῦντο ὑπὸ ἐπιπροσθέτου ἐργασίας. Ὅθεν εὐθὺς κατέστρωσαν τὸ σχέδιόν των. Ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχε τρόπος νὰ δυσφημηθῇ δι' ἀτομικῶν ἐπιθέσεων ὁ νέηλυς, ἀνὴρ φιλόπονος, πλήρης φιλοπατρίας καὶ ζήλου, ἀπεφασίσθη νὰ παρεμποδισθῇ ἡ ἐνέργειά του. Τὰ πάντα διετέ-

θησαν πρὸς τὸ σκοπὸν τοῦτον. Συζητήσεις ἀτελεύτητοι, ἰσοδυναμοῦσαι σχεδὸν πρὸς κωλυσιεργίαν, ἐλάμβανον χώραν πρὸς καταπολέμησιν τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν προτάσεών του. Ὁσάκις ὁ ὑπουργὸς ὥριζεν αὐτῷ ὥραν τινὰ πρὸς συνεργασίαν κατ' ἰδίαν, ἐφεύρισκον παντοίας προφάσεις πρὸς ἐνόχλησιν αὐτῶν. Προσήρχοντο ὅπως καθυποβάλωσιν εἰς τὸν ὑπουργὸν ἔγγραφα πρὸς ὑπογραφήν, ὅπως ὁμιλήσωσιν αὐτῷ περὶ ὑποθέσεων ἥκιστα πράγματι κατεπειγουσῶν, ἕως ὅτου ἡ τεταγμένη ὥρα ἤθελε παρέλθει. Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ἀξίας, ἐκτιμώμενος προσωπικῶς παρὰ τοῦ ὑπουργοῦ καὶ παρὰ τῆς κοινῆς γνώμης, ἱκανὸς δὲ νὰ ἀγάγῃ εἰς πέρας πλείστας τῶν πανταχόθεν ἐπιζητουμένων μεταρρυθμίσεων, ὃν ὅμως ἡ κωλυσιεργικὴ ὁμάς, ἰσχυροτέρα αὐτοῦ οὖσα, κατώρθωσε νὰ ἐξουδετερώσῃ. Τίς δὲ ἡ συνέπεια; Ἀφοῦ ἐπί τινα χρόνον ματαίως ἐπέμεινεν ὁ ἡμέτερος φίλος ἀποκαμών, ἐπωφελήθη ἐκ τῆς πρώτης τυχούσης εὐκαιρίας καὶ παραιτήσας τὴν πατρίδα του μετέβη ὅπως ἐργασθῇ εἰς τὴν ἀλλοδαπήν. Κατέχει νῦν θέσιν πολὺ ἀνωτέραν ἐκείνης ἣν εἶχεν ἐν Ἑλλάδι, ὅπου μολαταῦτα θὰ ἔμενεν εὐχαρίστως, ἐὰν δὲν προσέκρουε κατὰ τῶν σκευωριῶν τῆς νωθρότητος καὶ τῆς μωρίας· πρὸς τούτοις δὲ δύναται νῦν νὰ χρησιμοποιῇ τὴν ἀξίαν του ἐν τῷ μέσῳ ἀνθρώπων ὑποληπτομένων αὐτόν· ὥστε ἡ συνωμοσία ἀπέλησεν εἰς βλάβην τῆς χώρας, ἥτις ἐξακολουθεῖ νὰ βαίνῃ ἐν δυσφορίᾳ ἐπὶ τῆς αὐτῆς πεπατημένης ὁδοῦ.

Ἐκ διαλειμμάτων τινὲς τῶν ὑπουργῶν ἀποφασίζουσι νὰ συντάττωσι καὶ ν' ἀπευθύνωσι λαμπρὰς ἐγκυκλίους πρὸς τοὺς ἑαυτῶν ὑφισταμένους. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη πρᾶξίς των εἶνε ἀνακόλουθος, καθότι ἀντὶ νὰ συνιστῶσι ζῆλον καὶ ἐπαγρύπνησιν καὶ ἀκριβῆ τοῦ καθήκοντος ἐκπλήρωσιν εἰς τοὺς μὴ ἱκανοὺς νὰ ἐννοῶσι τὴν τοιαύτην γλῶσσαν, προτιμότερον θὰ ἦτο ν' ἀρχίσωσι πρότερον νὰ τοποθετῶσιν ἕκαστον εἰς τὴν ἁρμόζουσαν θέσιν, νὰ διορίζωσιν ὑπαλλήλους ἱκανοὺς καὶ χρηστούς, νὰ προσέχωσι δὲ ὅπως μὴ διαφθείρωνται οὗτοι ἐκ τοῦ παραδείγματος οἱουδήποτε. Ἄνευ τούτου πᾶσα περὶ βελτιώσεως ἀπόπειρα ἀποβαίνει ματαιοπονία.

Καὶ ὡς πρὸς τὸ κεφάλαιον τοῦτο οἱ αἰσιόδοξοι θὰ θελήσωσι νὰ ἐξάρωσι τὴν πρόοδον διὰ τῆς συγκρίσεως πρὸς τὸ παρελθόν. Καὶ δικαιοῦμεν μὲν αὐτοὺς ἔν τινι μέτρῳ· ἀλλ' οὐχ ἧττον δέον νὰ ὑποδείξωμεν ὅσα εἰσέτι ὑπολείπονται νὰ γείνωσιν ὅπως ἡ χώρα καταστῇ ἰσότιμος πρὸς τὰς λοιπάς. Τὴν ἰδέαν μας θέλομεν ἐκφράσει σαφέστατα διὰ τινων παραδειγμάτων. Οἱ αἰσιόδοξοι παρατηροῦσι μετ' εὐχαριστήσεως ὅτι, ἐὰν ἕνεκα τῶν συμφερόντων τῆς πολιτικῆς ἐξακολουθῶσιν ἀκόμη νὰ παύωνται ἀφ' ἑνὸς ἀδίκως οἱ ὑπάλληλοι, νὰ διορίζωνται δ' ἀφ' ἑτέρου ἄλλοι ἀνάξιοι καὶ ἐπιβλαβεῖς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν, δὲν πρέπει ὅμως νὰ λησμονῶμεν τὴν ἐπελθοῦσαν ἐξημέρωσιν τῶν ἠθῶν καὶ τὰς συντελεσθείσας ἀπὸ ὀλίγων τινῶν ἐτῶν βελτιώσεις. Αἱ τελευταῖαι βουλευτικαὶ ἐκλογαὶ (κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1899) διεξήχθησαν ὑπὸ ὅρους μαρτυροῦντας ἥττονα ἢ ἄλλοτε ἐμπάθειαν. Πρὸς τούτοις αἱ πολυάριθμοι προσωπικαὶ μεταβολαὶ κατὰ πᾶσαν ἀλλαγὴν Κυβερνήσεως σημαντικῶς ἠλαττώθησαν, ἐν παραβολῇ πρὸς τὰς ἄλλοτε γινομένας. Δὲν δύναται νὰ ἐπέλθῃ, συμπεραίνουσιν οἱ αἰσιοδοξοῦντες, τελειότης ἀπὸ τῆς μιᾶς ἡμέρας εἰς τὴν ἑπομένην. Ἀναμφίβολον τοῦτο· ἀλλὰ πόσα ἄρά γε ἀκόμη ὑπολείπονται! Τὴν ἡμέραν τῆς ἀναχωρήσεως ἡμῶν ἐξ Ἀθηνῶν ὁ ταχυδρομικὸς σάκκος τοῦ Πειραιῶς καθυστέρησεν ἐξ ἀμελείας τοῦ ἁρμοδίου ὑπαλλήλου. Σχετικῶς πρὸς τὸ περιστατικὸν τοῦτο παρευρέθην ἐντὸς τῆς σιδηροδρομικῆς ἁμαξοστοιχίας εἰς συζήτησιν σπουδαίαν μεταξὺ εἰδημόνων, ἧς τὸ τελικὸν ἀπόφθεγμα παρεῖχε τὴν ἐξήγησιν τῆς ἐπικρατούσης ἀταξίας. Ἐν ἀναλόγῳ περιστάσει ὁ ἀμελήσας ὑπάλληλος ἐτιμωρήθη διὰ προστίμου, ἀλλὰ τῇ ἐπεμβάσει ἰσχυρῶν αὐτοῦ προστατῶν ἡ τιμωρία ἤρθη. Τὸ συμπέρασμα εἶνε ὅτι οἱ δυνάμενοι νὰ διαθέτωσι τοιαῦτα μέσα οὐδένα κίνδυνον διατρέχουσι. Τὸ τοιοῦτον ἀληθεύει οὐ μόνον ὡς πρὸς τὴν ταχυδρομικὴν ὑπηρεσίαν, ἀλλ' εἰς πάσας τὰς ἀναριθμήτους περιστάσεις, ἐν αἷς πρόκειται νὰ τηρηθῇ ὁ νόμος ὑπὸ τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων ἢ καὶ ὑπὸ τῶν ἰδιωτῶν. Ἰδοὺ ὅμως τίνι τρόπῳ παρηγοροῦνταί τινες. Ὅτε προσηγγίζομεν εἰς Πάτρας, προσῆλθε νέος συνταξειδιώτης, βουλευτὴς νοημονέστατος καὶ πρώην ὑπουργός. Διηγήθημεν αὐτῷ τὸ γεγονὸς καὶ αὐτὸς ἐξεπλάγη . . . διὰ τὴν αὐστηρότητά μας.

Ἀναλογίσθητε, εἶπεν, ὅτι πρὸ δεκαπενταετίας εἰς τοὺς ἀντιπολιτευομένους δὲν ἐπεδίδοντο αἱ ἐκ τοῦ ταχυδρομείου ἐπιστολαί των. Ἔμενον σεσωρευμέναι εἰς τοὺς σάκκους ἐπὶ πολλοὺς μῆνας, πολλάκις δὲ δὲν ἐπεδίδοντο αὐτοῖς εἰμὴ κατὰ τὴν πτῶσιν τοῦ ὑπουργείου, ὅτε ἤρχοντο εἰς τὴν ἐξουσίαν οἱ φίλοι των! Ἐνῷ σήμερον, ἐν πλήρει ἐκλογικῷ ἀγῶνι, δυνάμεθα ν' ἀλληλογραφῶμεν πρὸς τοὺς φίλους μας, ἔστω καὶ ἀντιπολιτευομένους. Ἡ πρόοδος δὲν εἶνε ἄρά γε καταφανής; [Ἕπεται συνέχεια].

Εἰς τὰς ἐπιστήμας, λέγει ὁ Κοραῆς, ἢ τέχνας τὰ νέα εἶναι ὡς ἐπιπλέον τὰ καλήτερα· εἰς τὴν θρησκείαν τὰ παλαιὰ μόνα εἶναι τὰ καλὰ («δυσωπητικὰ γάρ πως τὰ παλαιὰ τῶν δογμάτων, οἱονεὶ πολιᾷ τινι τῇ ἀρχαιότητι τὸ αἰδέσιμον ἔχοντα» λέγει ὁ μέγας Βασίλειος), καὶ μόνα τὰ τέλεια· ἐπειδὴ ὅστις τὴν ἤρχισεν, ὁ αὐτὸς καὶ τὴν ἐτελείωσε, καὶ τελειωμένην μᾶς τὴν παρέδωκεν.

Η ΑΘΑΝΑΣΙΑ[1]

[*Κατὰ τὸν Ἰούλιον Σίμωνα*]

Ὁποία θὰ εἶναι ἐν τῷ νέῳ τούτῳ κόσμῳ ἡ τιμωρία τῶν ἐνόχων; Καὶ ὁποία θὰ εἶναι ἡ ἐνασχόλησις τῶν δικαίων; Εἰς τί θὰ συνίσταται ἡ εὐδαιμονία αὐτῶν; Ἰδοὺ τί ζητοῦσι, τί ὀνειδίζουσι τῇ φιλοσοφίᾳ ὅτι ἀγνοεῖ. Φαίνεται ἐνίοτε ὅτι, ἐὰν αὕτη δὲν κατορθοῖ νὰ περιγράψῃ τὴν κατάστασιν τῶν ψυχῶν μετὰ θάνατον, ὀφείλουσι νὰ λογισθῶσιν ἐν αὐτῇ ὡς μηδὲν πάντα τὰ λοιπά. Λησμονοῦσιν ὅτι ὡς ἐκ τῆς θέσεως ἡμῶν κατ' ἀνάγκην δὲν δυνάμεθα νὰ περιγράψωμεν καὶ κατανοήσωμεν εἰμὴ τὸν κόσμον τοῦτον. Πολὺ εἶναι ὅτι ὁ Θεὸς ἐχορήγησεν ἡμῖν τὴν δύναμιν νὰ βεβαιώσωμεν καὶ ἀποδείξωμεν τὴν ἀόρατον πραγματικότητα. Καὶ ὅταν οὐδὲν θὰ εἰξεύρωμεν περὶ Θεοῦ εἰμὴ ὅτι ὑπάρχει, καὶ περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς εἰμὴ ὅτι βεβαιοῦται, ἔδει νὰ θεωρήσωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς εὐτυχεῖς καὶ νὰ θέσωμεν τὰς δύο ταύτας γνώσεις ὑπεράνω πασῶν τῶν ἄλλων. Ἀλλ' ἡμεῖς δυνάμεθα νὰ χωρήσωμεν πορρωτέρω εἰ καὶ ἐν ταπεινοτάτῳ μέτρῳ.

Ἂς ἀποφύγωμεν κατὰ πρῶτον ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν τιμωρίαν τῶν ἐνόχων. Θὰ τιμωρηθῶσι, τοῦτο μόνον ἐνδιαφέρει εἰς τὴν δικαιολόγησιν τῆς Προνοίας· ἡ φύσις τῆς τιμωρίας ταύτης εἶναι ἀδιάφορος πρὸς ἡμᾶς. Ἡμεῖς εἰξεύρομεν ὅτι αὕτη θὰ εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὸ ἔγκλημα, διότι ὁ δικαστὴς εἶναι ἀλάνθαστος. Δέον τις νὰ ἐλπίσῃ ὅτι συγκιρνῶν τὸ ἔλεος μετὰ τῆς δικαιοσύνης ὁ Θεὸς θὰ συγχωρήσῃ τοὺς ἐνόχους ὥστε νὰ γείνωσιν ἄξιοι διὰ τῆς μετανοίας μετριασμοῦ τινος τῆς ποινῆς. Ἡ ποινὴ ἔχει διπλοῦν λόγον ὑπάρξεως· τὴν ἐξιλέωσιν τοῦ ἐγκλήματος καὶ τὴν βελτίωσιν τοῦ ἐνόχου. Ζητεῖται ἂν ἡ ποινὴ θὰ διαρκέσῃ αἰωνίως. Τοῦτο εἶναι ζήτημα, ὅπερ δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ εἰσαχθῇ ἀφ' ἑαυτοῦ εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Ἡ αἰωνιότης αὕτη καταργεῖ τὸν ἕτερον τῶν δύο χαρακτήρων τῆς ποινῆς τὸν ἁγνισμὸν καὶ τὴν βελτίωσιν τοῦ ἐνόχου, αὕτη μεγαλοποιεῖ ὑπὲρ τὸ δέον τὸν ἄλλον πέρα τοῦ δυνατοῦ, διότι δὲν ὑπάρχει πρόσκαιρον ἁμάρτημα, ὅπερ νὰ ἐγκαλῇ αἰώνιον τιμωρίαν. Οὐδεμία ἀρχὴ τοῦ λόγου ἄγει ἡμᾶς εἰς τὴν αἰωνιότητα τῶν ποινῶν καὶ δὲν ἐπιτρέπει νὰ τὴν ἀποδεχθῶμεν. Τὸ δόγμα τοῦτο τῆς αἰωνιότητος τῶν ποινῶν εἶναι ἀποκλειστικὸν τῆς δικαιοδοσίας τῆς ἀποκαλύψεως ἔτι δὲ τοῦτο δέον νὰ μὴ χωρισθῇ ἄλλων ἀποκεκαλυμμένων δογμάτων, ἅτινα τὸ μετριάζουσιν, ὁποῖα εἶναι τὸ τῆς λυτρώσεως καὶ τῆς χάριτος. Ἀλλ' ἂς ἀποφύγωμεν ὅ,τι εἶναι ἀλλότριον τῆς φιλοσοφίας καὶ μάλιστα ἐν τῇ τάξει τῶν θεωριῶν τῶν ἀπροσίτων εἰς τὸν ἀνθρώπινον λόγον[1], ἃς ἀποφύγωμεν ἐκείνας, αἵτινες δὲν στρέφονται εἰμὴ περὶ τὰς ποινάς, καὶ ἃς ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τῶν δικαίων.

Ἐπειδὴ ἡμεῖς ἀναγεννώμεθα ὁλόκληροι, ἡ ψυχὴ τῶν δικαίων διατηρεῖ μετὰ θάνατον τὰς τρεῖς αὐτῆς οὐσιώδεις δυνάμεις, τὴν αἰσθητικότητα, τὴν νόησιν καὶ τὴν βούλησιν. Ἀλλ' ἐπειδὴ αὕτη εἶναι ἐλευθέρα παντὸς σωματικοῦ δεσμοῦ καὶ ὁ χρόνος τῶν δοκιμασιῶν αὐτῆς παρῆλθεν, οὐδένα ἔχει ἀγῶνα νὰ ὑπομείνῃ καὶ πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτῆς ἀσχολοῦνται ἀπ' εὐθείας εἰς τὸ ἀντικείμενον αὐτῶν μηδαμῶς ἀποτρεπόμεναι ὑπὸ τῶν πόνων καὶ τῶν λιποψυχιῶν τοῦ θνητοῦ βίου.

Τοιουτοτρόπως ἡ ἡμετέρα αἰσθητικότης ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ μερίζεται μεταξὺ τῶν ἁγνῶν καὶ ὑψηλῶν αἰσθημάτων, τὰ ὁποῖα παρέχει εἰς ἡμᾶς ἡ ἔννοια τοῦ Θεοῦ, καὶ τῶν ταπεινοτέρων αἰσθήσεων, αἵτινες γεννῶνται ἐκ τῆς μετὰ τοῦ σώματος κοινωνίας, ἐκ τῆς ἀνάγκης τοῦ προφυλάξαι καὶ διατηρῆσαι αὐτό. Μάλιστα παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν ἀνθρώπων τὸ σῶμα κάμνει τοιοῦτον θόρυβον, ὥστε κατέχει τὴν αἰσθητικότητα σχεδὸν ὁλόκληρον. Εὐθὺς ὡς ἐγείρεται, αἱ εἰκόνες εἰσέρχονται ἀφθόνως διὰ τῶν ὀφθαλμῶν, τὰ ὦτα προσβάλλονται ὑπὸ μυρίων συγκεχυμένων ἤχων,

---

[1] Περὶ τοῦ ἀκαταλήπτου τούτου εἰς τὸν ἀνθρώπινον λόγον δόγματος τῆς αἰωνίου κολάσεως, ἰδοὺ τί λέγει ὁ Αὔγουστος Νικόλαος, εἷς τῶν διασημοτέρων νέων ἀπολογητῶν τῆς Χριστιανικῆς πίστεως:

«Τὸ φῶς, ὅπερ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεός, χρησιμεύει εἰς ἡμᾶς διὰ τοὺς ὁμοίους μας, ἀλλ' ὄχι ἵνα κρίνωμεν αὐτόν. Ἡ ἡμετέρα δικαιοσύνη εἶναι ὁ κανὼν ἡμῶν πρὸς τοὺς ἀδελφούς μας, ἀλλὰ μᾶς ἐγκαταλείπει, ὅταν δι' αὐτῆς θέλωμεν νὰ μετρήσωμεν τὸ ἄπειρον· ὁ Θεὸς εἶναι οὐσιωδῶς ἀκατανόητος εἰς πάντα ἄλλον πλὴν αὐτοῦ· εἶναι πᾶν ὅ,τι ἔχει καὶ ἑπομένως πᾶν ὅ,τι ἐν αὐτῷ εἶναι· πρέπει νὰ ἔχῃ τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα, ὃν καὶ αὐτός. Ἐὰν δὲ ἡ θεία δικαιοσύνη ἠδύνατο νὰ καταληφθῇ ὑφ' ἡμῶν καὶ ν' ἀναχθῇ εἰς τὴν αὐτὴν στάθμησιν τῆς ἰδικῆς μας, δὲν ἤθελεν εἶναι πλέον δικαιοσύνη θεία, τοῦτ' ἔστιν ἀκατανόητος. Τὰ αὐτὰ βάθη ἔχει καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ· καὶ τόσον ὀλίγον ἐννοοῦμεν τὸ μυστήριον τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Πατρός, τοῦ ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν θνήσκοντος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ὅσον τὰς αἰωνίους ποινὰς τῶν κολαζομένων. Τί δὲ ῥητέον περὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ καὶ τίς θέλει ἐννοήσει πῶς ἐξήγαγε τὸν κόσμον ἐκ τοῦ μηδενός; καὶ περὶ τῆς σοφίας αὐτοῦ πῶς ἐτακτοποίησε τὸ πᾶν ἀπὸ τοῦ ἐντόμου ἄχρι τῶν ἀστέρων, ἵνα περὶ μόνων τῶν ὁρωμένων λαλήσωμεν; Τὸ αὐτὸ ῥητέον ἐνὶ λόγῳ περὶ ὅλων τῶν ἄλλων προσόντων τοῦ Υἱοῦ, ἐξ ὧν οὐδὲν εἶναι πλέον τοῦ ἄλλου εὐκατανόητον. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἐναργέστερον εἰς τὸν ἀνθρώπινον λόγον, καθὸ οὐσιωδέστερον εἰς τὴν Θεότητα, τὸ νὰ *ὑπάρχῃ* δῆλα δὴ *κατ' ἀνάγκην* καὶ *ἄνευ ἀρχῆς*, ὑπὲρ πᾶν ἄλλο καταπλήσσει τὸν λόγον διὰ τοῦ μεγαλείου του.

Ἐὰν λοιπὸν ὁ Θεὸς εἶναι ἄπειρος καὶ εἰς ἄκρον ἀκατανόητος καθ' ὅλα αὐτοῦ τὰ προσόντα, καὶ κατὰ

[1] Τέλος ἴδε σελ. 291.

μυρίαι εὐώδεις ὁσμαὶ προκαλοῦσι τὴν ὄσφρησιν, πάντα τὰ περὶ ἡμᾶς σώματα πιέζουσιν ἡμᾶς, ἀπειλοῦσιν ἡμᾶς, προξενοῦντα ἡμῖν ἐξ ὑπαμοιβῆς ἡδονὴν καὶ λύπην· ἐσωτερικῶς ἡ πεῖνα γίνεται αἰσθητὴ καὶ χωρεῖ αὐξανομένη ἄχρις οὗ αὕτη ἀναγκάζει ἡμᾶς ν' ἀριερώσωμεν μίαν ὥραν τῆς ἡμέρας ὅπως τὴν καταπαύσωμεν· μόλις ταύτης ἐκλιπούσης, καὶ τροφαὶ εἰσαχθεῖσαι εἰς τὸν ἡμέτερον στόμαχον ἐφελκύουσι τὴν προσοχὴν ἡμῶν. Τὸ ψυχρὸν καὶ τὸ θερμὸν ἐπέρχονται ἐπίσης καὶ ἡ ἀνάγκη μηχανικοῦ τινος ἔργου. Ἐν τῷ μέσῳ πάντων τούτων τί ὑπολείπεται ἡμῖν ὅπως αἰσθανθῶμεν ὅ,τι εἶναι αἰώνιον, ὅπως δοκιμάσωμεν τὰς τέρψεις τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγάπης ; Ὅλος ὁ χρόνος ἡμῶν εἶναι κατειλημμένος ὑπὸ τῶν ἐργασιῶν τοῦ θνητοῦ ἡμῶν βίου καὶ τοιουτοτρόπως τὸ σῶμα κυριεύει ἡμῶν, ὑποβιβάζει ἡμᾶς, καὶ ἀπὸ κυρίων, οἵτινες εἴμεθα, ἕνεκα τῆς ὑπεροχῆς τῆς ἡμετέρας φύσεως, μεταμορφώνει ἡμᾶς εἰς ὑπηρέτας. Τὸ αὐτὸ ρητέον περὶ τῆς ἡμετέρας διανοίας. Τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς εἶναι τὸ ἀληθές, ὁ προορισμὸς αὐτῆς εἶναι νὰ τὸ εὕρῃ· ἡ εὐδαιμονία αὐτῆς, τὸ μεγαλεῖον αὐτῆς νὰ τὸ γνωρίσῃ· ἀλλ' ὅταν αὕτη θελήσῃ νὰ κατευθυνθῇ πρὸς τὸ ἀληθές, πρὸς τὸ καθολικόν, τὸ σῶμα τὴν ἀναγκάζει νὰ παρεκκλίνῃ ὅπως κερδήσῃ διά τινος ἀναξίου ἐργασίας τὰς τροφάς, ὧν δεῖται. Ὀφείλομεν νὰ ἐγκαταλίπωμεν τὴν φιλοσοφίαν χάριν τοῦ ἐμπορίου. Καταβασανίζομεν τὸ πνεῦμα ἡμῶν ὅπως συμβιβάσωμεν τὸ συμφέρον τοῦ Πέτρου πρὸς τὸ τοῦ Παύλου, μελετῶμεν τὰ φυτὰ οὐχὶ ὅπως θαυμάσωμεν τὴν σοφίαν τοῦ Πλάτωνος, ἀλλ' ὅπως μάθωμεν ἂν ταῦτα περιέχουσιν οὐσίαν θρεπτικήν. Διότι τὸ σῶμα τοῦτο δεῖται πολλῶν πραγμάτων· δεῖται τροφῆς καὶ ποτοῦ, καλυμμάτων, πυρός, ἀσύλου, φαρμάκων. Ἐὰν ταῦτα πάντα μὴ παρέχῃ τις αὐτῷ ἐν καιρῷ τῷ δέοντι, παραφέρεται, παραδίδεται εἰς ὑπερβολάς, ὑφ' ὧν ἡ ψυχὴ ὁλόκληρος ταράσσεται. Καὶ ὅταν αὕτη κατορθώσῃ νὰ νακαλέσῃ τὴν προσοχὴν αὐτῆς, ὅπως ἀσχοληθῇ εἰς τὸ ἔργον, ὅπερ εἶνε ἴδιον αὐτῆς, ὅ ἐστιν εἰς τὴν ἐπιστήμην, τὸ σῶμα ἐπιβάλλεται ὡς βοηθός. Αὕτη δὲν δύναται σχεδὸν νὰ σκεφθῇ εἰμὴ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὴν ψυχήν. Εὐθὺς ὡς θελήσῃ νὰ γνωρίσῃ τὸν Θεὸν ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, δέον ἵνα πιστεύσῃ περὶ αὐτῶν εἰς τὴν μαρτυρίαν τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ὤτων αὐτοῦ. Αὕτη ὑπομένει πάντα τὰ ἄτοπα τῆς ἐσχάτης εὐτελείας τοῦ σώματος τούτου, οὕτινος ὁ ὁρίζων εἶναι κατ' ἀνάγκην περιωρισμένος ἐκ τῆς ἀδυναμίας, ἐκ τῆς ἀνακριβείας τῶν ὀργάνων, τὰ ὁποῖα ἡ ἐλαχίστη ἐργασία κουράζει, τὰ ὁποῖα ἡ ἐλαχίστη ἀσθένεια παραλύει καὶ τὰ ὁποῖα καὶ ἐν αὐτῇ τῇ κοινωνικῇ καταστάσει φέρουσι μόνον πληροφορίας, τὰς ὁποίας ἡμεῖς δὲν εἴμεθα ἐν καταστάσει νὰ ἐξελέγξωμεν. Ἐπὶ τέλους ἡ θέλησις ἡμῶν ἐξαντλεῖται εἰς μηχανικήν τινα ἐργασίαν καὶ δὲν ἀποφασίζει εἰμὴ ἐπὶ ὑποθέσεων κακῶς μεμελετημένων. Ὑπάρχουσι πολυάριθμα πράγματα, δεδημιουργημένα κατ' εἰκόνα Θεοῦ, ἱκανὰ νὰ συναισθανθῶσι πάντα τὰ θέλγητρα τῆς ποιήσεως καὶ νὰ νοήσωσι τὰς ὑψίστας ἀληθείας τῆς ἐπιστήμης, ἅτινα καθ' ὅλον αὐτῶν τὸν βίον ἀσχολοῦνται ἀπὸ τῆς πρωΐας μέχρι τῆς ἑσπέρας εἰς τὸ νὰ πριονίσωσι μακράν τινα δοκὸν ἢ ν' ἀποξέσωσιν ἄνευ διακοπῆς λίθον τινὰ ἀπελέκητον διὰ σιδηρᾶς τινος σφύρας. Τί χρησιμεύει εἰς αὐτὰ διὰ τὴν τέχνην ταύτην ἡ διάνοια αὐτῶν ; Αὕτη βλάπτει αὐτούς. Αὐτόματόν τι θὰ ἐποίει κάλλιον αὐτῶν, ταχύτερον, μᾶλλον ὁμοιομόρφως τὴν αὐτὴν ἐργασίαν. Κατὰ τὰς πράξεις, αἵτινες ἐνδιαφέρουσι τῇ ἠθικῇ, τὸ σῶμα ἐπεμβαίνει ἀείποτε μετὰ τῶν παθῶν του, ὅπως ἑλκύσῃ ἡμᾶς πρὸς τὸ μέρος τοῦ κακοῦ. Αὐτὸ κυρίως καλεῖται συμφέρον. Πᾶσαι αἱ κακίαι ἡμῶν προέρχονται ἐκ τῆς πηγῆς ταύτης. Αὐτὸ μᾶς καθιστᾷ ἀδίκους, ἀγνώμονας, ἰδιοτελεῖς, ἀσελγεῖς· αὐτὸ ἐπασχολεῖ ἡμᾶς εἰς μικρὰ καὶ εὐτελῆ πράγματα καὶ κουράζει ἡμᾶς εἰς τὸ ἐκτελεῖν ἐργασίας, ἐξ ὧν οὐδὲν ὑπολείπεται, πράξεις μηδαμινάς, αἵτινες δὲν ἐνισχύουσι τὸν πράττοντα ταύτας καὶ δὲν συντελοῦσιν εἰς τὴν τελειότητα τοῦ συστήματος, οὗτινος ἀποτελοῦμεν μέρος.

Ἀφαιρέσατε τὸ σῶμα, τὸ πᾶν μεταβάλλεται. Αἱ αἰσθήσεις τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς φυσικῆς λύπης ἀφανίζονται, ἀφίνουσαι τὴν ψυχὴν ἡμῶν ἐλευθέραν διὰ τὴν ἀγάπην Ἐκείνου, ὅστις εἶναι τὸ Κάλλος κατ' οὐσίαν. Δὲν ἔχομεν πλέον χρείαν ἀπὸ τοῦδε ἵνα εὕρωμεν τὸ Κάλλος.

Ἐν ταῖς γηΐναις εἰκόσι, τοῦτο ἐνεργεῖ ἀπ' εὐθείας ἐφ' ἡμᾶς ἵνα πληρώσῃ ἡμᾶς τῆς γλυκείας καὶ ἁγνῆς αὐτοῦ μέθης. Ἡ διάνοια ἡμῶν δὲν προκαλεῖται πλέον ὑπὸ τῶν αἰσθητῶν ἐντυπώσεων, αἵτινες ἐκώλυον αὐτὴν ν' ἀνεύρῃ ἑαυτὴν καὶ ν' ἀνεύρῃ τὸν Θεόν, ὅστις εἶναι ὁ πατὴρ αὐτῆς· αὕτη εὑρίσκεται ὁλόκληρος ἐν τῇ θεωρίᾳ τοῦ ἀπολύτου. Ἐνταῦθα ἐπὶ τῆς γῆς τὸ πνεῦμα ἡμῶν ἀκαταπαύστως παρεκτρέπεται τῆς ὁδοῦ, ὅπως δυνηθῇ ν' ἀσχοληθῇ ἐπιμελῶς εἰς τὸ ἴδιον ἀντικείμενον τῆς γνώσεως, τοῦτ' ἔστιν εἰς τὴν ἀΐδιον ἀλήθειαν, ὀφείλει διά τινος δραστηρίας προσπαθείας νὰ ἐξορίσῃ ἐκ τῆς διανοίας αὐτοῦ πάσας τὰς εἰκόνας καὶ πάντας τοὺς θορύβους τοῦ κόσμου τούτου, νὰ μελετήσῃ τὰ γεγονότα, οὐχὶ ὅπως τὰ γνωρίσῃ, ἀλλ' ὅπως διίδῃ τοὺς νόμους, οἵτινες διέπουσιν αὐτά, νὰ ἔμβῃ διὰ τῆς κατανοήσεως τῶν νόμων τούτων εἰς τὴν σφαῖραν τῶν ἀοράτων ἀληθειῶν, αἵτινες εἶναι αἱ σταθερώτεραι τῶν ἀληθειῶν, καὶ ἅπαξ γενόμενος κάτοχος τῶν νόμων τούτων νὰ τοὺς συγκρίνῃ πρὸς ἀλλήλους, ν' ἀναγνωρίσῃ τὰς ἀναλογίας αὐτῶν καὶ τοὺς ἐκφράσῃ ἕν τινι ἀνωτέρῳ νόμῳ, οὗτινος οὗτοι δὲν εἶναι πλέον εἰς τὰ ὄμματα αὐτοῦ εἰμὴ μεταμορφώσεις· ν' ἀναβῇ οὕτω διὰ τῶν βαθμίδων τῆς διαλεκτικῆς ἀπὸ τῶν φαινομένων τούτων τῶν τόσῳ πολλαπλῶν καὶ τόσῳ ποικίλων μέχρι τῆς ἰσχυρᾶς ἑνότητος τῆς περιβαλλούσης τὸν κόσμον εἰς ἓν μόνον σύστημα καὶ ἐπὶ τέλους ὁρμηθεὶς ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ κόσμου εἰς τὴν τοῦ Δημιουργοῦ διέδῃ ὑπὸ τὰ θαμβοῦντα νέφη, ἅτινα τὴν κρύπτουσιν, τὴν αἰώνιον καὶ ἀναλλοίωτον οὐσίαν, ἥτις ἐθεμελίωσε πᾶν ὂν καὶ πᾶσαν ἀλήθειαν. Φθάσαν οὕτως εἰς τὴν κορυφὴν τῆς γνώσεως τὸ ἡμέτερον πνεῦμα συλλαμβάνει ἐν ταχείᾳ στιγμῇ πάσας τὰς ἀληθείας, τὰς ὁποίας ὠνειροπόλησε, λησμονεῖ τὰς ἀσθενείας αὐτοῦ καὶ τὰς ἀθλιότητας ἐν τῇ πλήρει κατοχῇ ἐκείνου, ὅστις εἶναι κατ' ἐξοχὴν τὸ ἀντικείμενον τῆς διανοίας, φαίνεται ὅτι ὁ χρόνος καὶ ὁ τόπος φεύγουσι καὶ ὅτι ὁ αἰώνιος φανεροῦται ἐν τῇ λαμπρότητι αὐτοῦ. Ἔπειτα τὰ πάντα παράσσονται, τὰ πάντα ἐξαλείφονται, ἡ καρδία ἡμῶν εἰρηνεύει, ἡ ἐπιστήμη ἀναλαμβάνει ἡμᾶς μετὰ τῆς ἀδυσωπήτου αὐτῆς αὐστηρότητος, τὸ μέγα τοῦτο ὄνειρον δὲν καταλείπει εἰς ἡμᾶς εἰμὴ ἀνάμνησίν τινα, ἡμεῖς δὲ ἀργίζομεν ἐκ νέου νὰ ἐκζητῶμεν καὶ νὰ ἐργαζώμεθα ἐπὶ τῇ ἐλπίδι νέας τινὸς ἐκστάσεως. Ἡ στιγμὴ αὕτη, ἥτις παρέρχεται ὡς ἡ ἀστραπή, εἶναι πρόγνωσις τῆς οὐρανίου μακαριότητος[1]. «Καὶ ὁ θάνατος οὐκ ἔσται ἔτι (ἐν τῷ οὐρανῷ), οὔτε πένθος, οὔτε κραυγή, οὔτε πόνος οὐκ ἔσται ἔτι[2]». Ἡ καρδία ἡμῶν, ἥτις τόσῳ ἠγάπησε καὶ ἀντικείμενα τόσῳ διάφορα καὶ τόσῳ εὔθραυστα καὶ τόσῳ ἀνάξια, δὲν θἀγαπᾷ πλέον εἰμὴ τὸν Θεὸν καὶ τὸ πνεῦμα ἡμῶν, ὅπερ τοσοῦτον ἀπεπλανήθη, ὅπερ συχνάκις τὴν ἀληθῆ ἐγκατέλιπεν ὁδόν· ἀπηλλαγμένον πάντων τούτων τῶν ἀνωφελῶν πραγμάτων καὶ πασῶν τούτων τῶν χιμαιρῶν δὲν θὰ σκεφθῇ πλέον εἰμὴ τὸν Θεόν, καὶ ἀφοῦ ἡ ἡμετέρα ἀγάπη καὶ ἡ διάνοια ἡμῶν εὗρον τὸ ἀντικείμενον τὸ ἴδιον αὐταῖς καὶ ἐν ᾧ κατέχουσι τοῦτο ἐντελῶς ἄνευ διαμέσου, ἡμεῖς θὰ πραγματώσωμεν ἐξ ὁλοκλήρου τὴν εὐδαιμονίαν, ἣν ἐπιδέχεται ὂν πεπερασμένον ἔχον τὰς πρὸς τὸ ἄπειρον ὁρμάς. Τὸ διαζύγιον τὸ ὑπάρχον τόσῳ συχνάκις μεταξὺ τῆς ἡμετέρας θελήσεως καὶ τοῦ λόγου ἡμῶν θὰ παύσῃ, διότι δὲν θὰ ἔχωμεν πλέον ἢ μίαν μόνην ἰδέαν καὶ μίαν μόνην ἀγάπην. Ἡ ἐλευθερία ἡμῶν θὰ εἶναι τόσῳ τελειοτέρα, ὅσῳ ἡμεῖς δὲν θὰ γινώσκωμεν πλέον τὴν πάλην μεταξὺ τῶν πολεμίων παθῶν. Ὅλον τὸ ἡμέτερον ὂν εἰρηνεῦσαν, συνδιηλλαγμένον πρὸς ἑαυτό, θὰ τείνῃ ὅλαις δυνάμεσι πρὸς τὴν ἀπόλυτον Τελειότητα, ἥτις εἶναι ἐν ταὐτῷ τὸ ἀληθές, τὸ καλὸν καὶ τὸ ἀγαθόν, ὅ ἐστι τὸ τριπλοῦν καὶ μοναδικὸν ἰδεῶδες, πρὸς ὃ ἐποφθαλμιῶσιν ἀπὸ τοῦ κόσμου τούτου ἡ καρδία ἡμῶν, τὸ πνεῦμα ἡμῶν, ἡ θέλησις ἡμῶν. Τοιοῦτον εἶναι τὸ μέλλον, ὅπερ ἡ φιλοσοφία δύναται νὰ ὑποσχεθῇ εἰς τὸν ἄνθρωπον στηριζομένη ἐπὶ ἐπαγωγικῶν συλλογισμῶν ἀπταίστων. Ἐνώπιον τοιούτου ἀποτελέσματος δὲν κατανοεῖ τις πλέον ἐκείνους, οἵτινες ὀνειδίζουσι τῇ φιλοσοφίᾳ τὴν στείρωσιν τῶν ἐπαγγελιῶν αὐτῆς. Ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ ὅτι οὐδὲν δύνανται νὰ σκεφθῶσι καὶ οὐδὲν νὰ φαντασθῶσιν, ἐὰν μὴ θέσωσιν ἐν ταῖς ἐννοίαις αὐτῶν τὸ σῶμα καὶ τὰς ἀνάγκας τοῦ σώματος. Αἱ ἰδανικαὶ ἡμῶν διδασκαλίαι φαίνονται αὐτοῖς ἀβέβαιοι, μόνον διότι εἶναι ἰδανικαί, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα ἡμεῖς πιστεύομεν εἰς ταύτας ὡς ἀκριβεῖς. Ἡμεῖς ἀνακεφαλαιοῦμεν ὅλην ἡμῶν τὴν ἐλπίδα εἰς τοὺς λόγους τούτους τοῦ Βοσσουέτου.

«Ὁποία τις θὰ εἶναι αὐτὴ ἡ ζωή ;

«Τὸ νὰ βλέπωμεν τὸν Θεὸν αἰωνίως τοιοῦτον, οἷος εἶναι, καὶ ν' ἀγαπῶμεν αὐτὸν οὐδέποτε δυνάμενοι νὰ τὸν στερηθῶμεν».

τὸ ἔλεος καὶ κατὰ τὴν δύναμιν καὶ κατὰ τὴν σοφίαν, καὶ ὅλως εἰπεῖν, κατὰ τὴν ὕπαρξίν του, πῶς ὄχι καὶ κατὰ τὴν δικαιοσύνην του, πῶς κατὰ τοῦτο μόνον τὸ προσὸν δὲν ἤθελεν εἶναι Θεός ;

Ἐπὶ πάντων τῶν τοιούτων ζητημάτων τῶν ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου ἀνυπερβλήτων ὀφείλομεν κατ' ἀνάγκην νὰ συμμορφωθῶμεν πρός τινα κανόνα, ὃν ὁ ὀρθὸς νοῦς ὑπηγόρευσεν εἰς τὸν Βοσσουέτον. «Ὅτι δὲν πρέπει ποτὲ νὰ ἐγκαταλείπωμεν τὰς ἅπαξ ἐγνωσμένας ἀληθείας, οἱαδήποτε δυσκολία καὶ ἂν ἐπέλθῃ, ὅταν θέλωμεν νὰ τὰς συμβιβάσωμεν· ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας νὰ κρατῶμεν πάντοτε δυνατὰ τὰ δύο, οὕτως εἰπεῖν, ἄκρα τῆς ἀλύσεως, καίτοι μὴ πάντοτε βλέποντες τὸ μέσον, δι' οὗ ἡ ἀλληλουχία συνεχίζεται.» Πραγματεία περὶ τοῦ αὐθαιρέτου κεφ. δ' —Δυνάμεθα δὲ νὰ προσθέσωμεν εἰσέτι μετὰ τοῦ Λεϊβνιτίου «ὅ,τι γινώσκομεν περὶ τῶν βουλῶν τοῦ Θεοῦ εἶναι σχεδὸν οὐδέν· ἡμεῖς δὲ θέλομεν νὰ σταθμήσωμεν τὴν σοφίαν αὐτοῦ καὶ ἀγαθότητα διὰ τῆς ἡμετέρας γνώσεως· ὁποία τόλμη ἢ μᾶλλον ὁποῖος παραλογισμός ! Πᾶσα ἔνστασις βασίζεται ἐπὶ τοῦ ψεύδους ! Γελοῖον νὰ κρίνωμεν περὶ τοῦ δικαιώματος, ὅταν δὲν γνωρίζωμεν τὸ γεγονός. Λέγοντες δὲ μετὰ τοῦ Ἀποστόλου, *ὦ βάθος πλούτου καὶ σοφίας*, δὲν ἀρνούμεθα τὸν λόγον, ἀλλὰ μᾶλλον μεταχειριζόμεθα τοὺς λόγους, τοὺς ὁποίους γνωρίζομεν, διότι οὗτοι διδάσκουσιν ἡμᾶς τὸ ἄπειρον τοῦ Θεοῦ, περὶ οὗ ὁ Ἀπόστολος λαλεῖ.» Θεοσοφία μέρ. Β' 134.—Ὅ ἐστιν ἐπειδὴ ὁ ἀνθρώπινος λόγος δὲν δύναται νὰ ἐξισωθῇ πρὸς τὸν θεῖον λόγον, ὀφείλομεν τὰς ὑπὸ Θεοῦ ἀποκεκαλυμμένας ἀληθείας, καίπερ περιεχούσας τι τὸ σκοτεινὸν καὶ μυστηριῶδες, νὰ μὴ ἀποβάλλωμεν, καθὸ θείας ἀληθείας, νὰ παραδίδωμεν δ' ἐνταῦθα τὸ πνεῦμα ἡμῶν εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς πίστεως. Σ. Μ.

[1] «Διαγωγὴ δέ ἐστιν, οἵα τε ἡ ἀρίστη, μικρὸν χρόνον ἡμῖν· Οὕτω γὰρ ἀεὶ ἐκεῖνο (ὁ Θεὸς) ἐστίν. Ἡμῖν μὲν γὰρ ἀδύνατον· ἐπεὶ καὶ ἡδονὴ ἡ ἐνέργεια τούτου· καὶ διὰ τοῦτο ἐγρήγορσις, αἴσθησις, νόησις, ἥδιστον. Ἐλπίδες δὲ καὶ μνῆμαι διὰ ταῦτα.» Ἀριστοτέλους Μεταφυσικά, βιβλ. ΙΑ' κεφ. ζ'.

[2] Ἀποκάλυψις, κεφ. ΚΑ' στίχ. 4.

Ἀνακαλῶ τὴν προσοχήν μου εἰσέτι τελειῶν τὰς σκέψεις ταύτας περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς, διότι δὲν θὰ ἡδυνάμην νὰ σκεφθῶ ἐπ' αὐτῆς ἐπὶ λίαν μακρὸν χρόνον οὔτε νὰ περιβληθῶ διὰ πολλῶν φώτων. Ἐπανέρχομαι εἰς τὰς σκέψεις μου. Ἐρωτῶ ἐμαυτὸν πῶς ὁ Θεὸς δύναται ν' ἀνταμείψῃ τὴν ψυχὴν ἡμῶν, ἀφ' οὗ τὴν ἐχώρισε τοῦ σώματός της· καὶ ὅσῳ μᾶλλον σκέπτομαι περὶ τούτου, τόσῳ μᾶλλον διορῶ ὅτι πᾶσα ἡ ἠθικὴ μὲ φωτίζει περὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ ἀνθρώπου· ὅτι δὲν ὑπάρχει κανὼν διαγωγῆς, ἐξ οὗ νὰ μὴ δύναμαι νὰ κρίνω περὶ τῆς ἀναμενούσης με τύχης. Ὁ οὐρανὸς εἶναι ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης· οὗτος φωτίζει διὰ τοῦ οὐρανίου αὐτοῦ φωτὸς τὴν καρδίαν παντὸς ἀγαθοῦ ἀνθρώπου. Οὐδὲ στιγμὴ παρέρχεται, καθ' ἣν ἐκ τῆς ἀθλίας κόνεως, ἐν ᾗ ἕρπω, νὰ μὴ δύναμαι νὰ ἐγερθῶ μέχρις αὐτοῦ, καθ' ἣν νὰ μὴ δύναμαι νὰ λάβω κατοχὴν αὐτοῦ ἐν ὀνόματι τῆς διανοίας καὶ τῆς ἐλευθερίας. Πάντα τὰ πάθη, ἅτινα ἡ ἠθικὴ καταδικάζει, πᾶσαι αἱ σκέψεις, πᾶσαι αἱ πράξεις, ἅς τινας αὕτη ἀπαγορεύει, ἔχουσιν ὡς ἀντικείμενον τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ὀρέξεών μου· πᾶν ὅ,τι ἡ ἠθικὴ ἐπιδοκιμάζει, πᾶν ὅ,τι αὕτη ἐντέλλεται, μὲ ἐπανάγουσιν εἰς τὸν Θεόν. Αὕτη μὲ διδάσκει νὰ μὴ ἀγαπῶ εἰμὴ ὅ,τι εἶναι ὄντως καλόν, νὰ μὴ ζητῶ εἰμὴ ὅ,τι εἶναι αἰωνίως ἀληθές, νὰ μὴ χρησιμοποιῶ τὴν ἐλευθερίαν μου εἰμὴ ὅπως ἐκφράσω διὰ τῶν πράξεών μου τοὺς νόμους τῆς δικαιοσύνης. Ἐὰν ἡ ἠθικὴ εἶναι ἀληθής, ὡς δὲν δύναταί τις ν' ἀμφιβάλλῃ περὶ τούτου, ἐκτὸς ἂν ἀπολέσῃ τὰς φρένας καὶ βλασφημήσῃ, τί εἶναι ἡ εὐδαιμονία εἰμὴ ἡ σταθερὰ καὶ εὐχερὴς ἐκπλήρωσις τῶν νόμων αὐτῆς;

Ἐὰν ἡ δύναμις τοῦ ἀγαπᾶν, ἣν ἔχω ἐν ἐμαυτῷ, τείνῃ ἀκαταπαύστως ἀπὸ τῆς ζωῆς ταύτης εἰς τὸν Θεόν, ὅστις περιέχει ἐν ἑαυτῷ πᾶν ὅ,τι εἶναι καλὸν καὶ ἀγαπητόν, ἐὰν τὸ πνεῦμά μου ὡθῆται, ὡς διὰ δυνάμεως ἀκατανικήτου, πρὸς αὐτὸν τοῦτον τὸν Θεόν, ὅστις εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ εἶναι καὶ ὁ ἥλιος τῶν νοητῶν, ἐὰν πᾶσα ἐνέργεια συντελεσθεῖσα ἐκτὸς τῆς δικαιοσύνης εἶναι μία ἠθικὴ ἔκπτωσις, μία ἐλάττωσις τοῦ ὄντος μου, ἐν ᾧ ἡ ἐπιτέλεσις τοῦ καθήκοντος μὲ ἀνυψοῖ καὶ μ' ἐνισχύει, δέον ἐν πάσῃ ἀνάγκῃ ἵνα ἅπαξ ἀπαλλαγεὶς τοῦ σώματος μὴ ζῶ πλέον εἰμὴ ὅπως ἀγαπῶ τὸν Θεόν, τὸν γνωρίζω ἄνευ καλύμματος καὶ ἑνωθῶ μετ' αὐτοῦ ἀνεξαιρέτως πρὸς τὴν θέλησίν του[1]. Τὸ πνεῦμά μου οὐδὲν ζητεῖ πέρα τῆς βεβαιότητος ταύτης. Ἀναπαύεται κάλλιον ἐν τῇ σκέψει ταύτῃ ἢ ἐν τῇ ἐλπίδι τῶν διαδοχικῶν τούτων τελειοποιήσεων, αἵτινες ἀπομακρύνουσιν ἐπ' ἀόριστον τὴν κατοχὴν τοῦ μόνου ἀγαθοῦ, πρὸς ὃ τοῦτο τείνει, ἢ ἐν τῇ θεωρίᾳ ὅλων τούτων τῶν ἐπιγείων ἡδονῶν, τὰς ὁποίας αἱ εἰδωλολατρικαὶ θρησκεῖαι συνεπισωρεύουσιν ἐν τῷ παραδείσῳ αὐτῶν. Τίς οἶδεν ἂν ἡ ὑποτιθεμένη αὕτη ἀνάγκη τοῦ νὰ καταστήσῃ τις τὴν ἰδέαν τοῦ οὐρανοῦ ἀκριβεστέραν, μὴ εἶναι ἡ ἀνάγκη τοῦ νὰ καταστήσῃ τις αὐτὴν ὑλικωτέραν; Πρὸς τὸν γινώσκοντα τὴν φύσιν καὶ τὰς ἀνάγκας τῆς διανοίας καὶ τῆς ἀγάπης οὐδὲν ἀκριβέστερον τῆς μεγάλης ταύτης καὶ γλυκείας ῥήσεως: «Ὁρᾶν τὸν Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον καὶ ἀγαπᾶν αὐτὸν ἐξ ὅλης καρδίας καθ' ὅλην τὴν αἰωνιότητα».

Ἐν Κερκύρᾳ. ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΠΕΤΕΑΛΗΣ

[1] «Ἡ αἰώνιος ζωὴ ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτῆς συνίσταται εἰς τὸ νὰ γινώσκῃ τις τὸν Θεὸν διὰ τῆς πίστεως, ἡ δ' αἰώνιος ζωὴ συντελεσθεῖσα συνίσταται εἰς τὸ νὰ βλέπῃ τις αὐτὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον καὶ ἀποκεκαλυμμένως. Ἡ γνῶσις, περὶ ἧς λαλεῖ ἐνταῦθα ὁ Ἰησοῦς Χριστός, εἶναι γνῶσις τουφερὰ καὶ εὐμενὴς φέρουσα ἡμᾶς εἰς τὴν ἀγάπην. Ἡ ἀληθινὴ καὶ τελεία γνῶσις εἶναι πηγὴ ἀγάπης». Βοσσουέτος, Μελέται περὶ τοῦ Εὐαγγελίου Α' μέρος.

[1] Τέλος· ἴδε σελ. 294.

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ [1]

[*Κατὰ τὸν Ἑρβέρτον Σπένσερ*].

Ὀλίγας ἑβδομάδας μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν παρατηρήσεων τούτων ὁ καθηγητὴς Tyndall ἐν διαλέξει αὐτοῦ *περὶ τῆς σπουδαιότητος τῆς σπουδῆς τῆς φυσικῆς ὡς διδακτικοῦ κλάδου* ἀνέφερε παρόμοια παραδείγματα λίαν διδακτικά. Τὴν πολύτιμον ταύτην μαρτυρίαν, στηριζομένην ἐπὶ τῶν ἰδίων αὐτοῦ παρατηρήσεων, δὲν θεωροῦμεν πρέπον νὰ παρίδωμεν ἐνταῦθα:

«Ἐν τῶν ἐπιβληθέντων μοι καθηκόντων, λέγει, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὑπῆρξεν ἡ διδασκαλία τῶν μαθηματικῶν ἔν τινι τάξει. Παρετήρησα δὲ ὅτι ὁ Εὐκλείδης καὶ ἐν γένει σύμπασα ἡ ἀρχαία Γεωμετρία, ὅταν ἀποτείνηταί τις εἰς τὴν ἐλευθέραν ἐνέργειαν τοῦ πνεύματος, εἶνε σπουδὴ λίαν θελκτικὴ διὰ τοὺς νέους. Ἀπεμάκρυνον πάντοτε τοὺς παῖδας ἀπὸ τῶν βιβλίων, καλῶν τὴν αὐτενέργειαν αὐτῶν ἐπὶ ζητημάτων λαμβανομένων ἔξω τῶν βιβλίων. Κατ' ἀρχὰς τοῦτο ἀπήρεσκε συνήθως εἰς αὐτούς· ἠσθάνοντο ἑαυτοὺς ἐκτοπιζομένους τῆς πεπατημένης ὁδοῦ καὶ μεταφερομένους εἰς ξένον ἔδαφος. Ἀλλ' οὐδέποτε εἶδον νὰ διαρκέσῃ τὸ αἴσθημα τοῦτο ἐπὶ πολύ. Ὅταν ἔβλεπον αὐτὸν τὸν μαθητὴν ἐντελῶς ἀποθαρρυνόμενον, ἐξήγειρον τὸ θάρρος του διηγούμενος τὸ ἀνέκδοτον τοῦ Νεύτωνος, ὅστις τὴν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων διαφορὰν ἀπέδιδεν εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὑπομονήν, ἢ τοῦ Μιραβώ, ὅστις ἀπηγόρευσεν εἰς ὑπηρέτην, εἰπόντα ὅτι πρᾶγμά τι ἦτο ἀδύνατον, νὰ μὴ ἐπαναλάβῃ πρὸ αὐτοῦ τὴν ἀνόητον ταύτην λέξιν. Οὕτως ἐμψυχούμενος ἀνελάμβανε πάλιν τὴν προκειμένην ἐργασίαν ἴσως μὲν ἔτι μετά τινος δισταγμοῦ, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῆς ἀποφάσεως νὰ ἐπιχειρήσῃ ἔτι ἅπαξ. Ἔβλεπον τότε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ λάμποντας καὶ τέλος μετὰ χαρᾶς ὑπερβαλλούσης τὴν ἔκστασιν τοῦ Ἀρχιμήδους, ἀνεφώνει: «Εὕρον, εὕρον». Ἡ ἐν αὐτῷ ἐξεγερθεῖσα συναίσθησις τῆς ἰδίας δυνάμεως ἐνεῖχεν ἄπειρον σημασίαν. Καὶ ἡ τάξις μου οὕτως ἐμψυχουμένη ἐπέδιδε θαυμασίως. Πολλάκις ἄφινον τοὺς μαθητάς μου ἐλευθέρους νὰ λαμβάνωσι προβλήματα ἐκ τοῦ βιβλίου, ἢ νὰ δοκιμάζωσι τὰς δυνάμεις των εὑρίσκοντες ἄλλα. Οὐδέποτε δὲ εἶδον αὐτοὺς καταφεύγοντας διὰ τὴν λύσιν εἰς τὸ βιβλίον, ἐγὼ δὲ ἤμην πρόθυμος πάντοτε νὰ βοηθήσω αὐτούς, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἠρνοῦντο τὴν βοήθειάν μου. Εἶχον γευθῆ τὴν ἡδύτητα τῶν πνευματικῶν κατακτήσεων καὶ ἐζήτουν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἄρωσι νίκας διὰ τῶν ἰδίων αὐτῶν δυνάμεων. Εἶδον τὰ διαγράμματα αὐτῶν κεχαραγμένα ἐπὶ τῶν τοίχων καὶ τοῦ πατώματος τῆς αἰθούσης τῶν διαλειμμάτων, καὶ πολλαὶ ἄλλαι ἀποδείξεις τοῦ ζωηροῦ αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ μαθήματος ἐνδιαφέροντος μοὶ ἐδόθησαν. Τὸ κατ' ἐμέ, ὅσον ἀφορᾷ τὴν διδακτικὴν πεῖραν, ἤμην πρωτόπειρος, οὐδόλως δὲ ἐγνώριζον τοὺς παιδαγωγικοὺς κανόνας, ὡς ἐννοοῦσιν αὐτοὺς οἱ Γερμανοί. Ἀλλ' ἀντεικόμην τοῦ πνεύματος τῆς διδασκαλίας, ὁποῖον παρέστησα ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου μου, καὶ προσεπάθουν νὰ καταστήσω τὴν γεωμετρίαν οὐχὶ *κλάδον*, ἀλλὰ *μέσον* ἀγωγῆς. Ἡ ἀπόπειρα ἐπέτυχεν· αἱ κάλλισται δὲ ὧραι τοῦ βίου μου εἶνε ἐκεῖναι, καθ' ἃς εἶχον ἐνώπιόν μου τὴν σθεναρὰν καὶ εὔθυμον δρᾶσιν, εἰς ἣν εἶχον καλέσῃ τὰς νοητικὰς δυνάμεις τοῦ παιδός».

Ἡ ἐμπειρικὴ αὕτη γεωμετρία ἡ παρέχουσα σειρὰν ἀπέραντον προβλημάτων πρέπει νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐπὶ ἔτη, ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη σπουδὴ ἐπιδεχομένη ἐπωφελῶς μέχρι τέλους συγκεκριμένας ἐφαρμογάς, αἵτινες ἐχρησίμευσαν ἐν ἀρχῇ ὡς εἰσαγωγὴ εἰς αὐτήν. Μετὰ τὴν περὶ κύβου, ὀκταέδρου, τῶν διαφόρων μορφῶν τῆς πυραμίδος καὶ τοῦ πρίσματος γνῶσιν μεταβαίνομεν εἰς σώματα κανονικὰ συνθετώτερα, οἷα τὸ δωδεκάεδρον κλπ., ὧν ἡ διὰ χαρτονίου κατασκευὴ ἀπαιτεῖ ἱκανὴν νοημοσύνην. Ἐντεῦθεν φυσικῶς μεταβαίνομεν εἰς τὰς διαφόρους τροποποιήσεις τῶν κανονικῶν σωμάτων, ὁποίας παρουσιάζουσι τὰ κρυσταλλοειδῆ, ὁ κολοβὸς κύβος, ὁ μετὰ γωνιῶν κολοβῶν κύβος καὶ αἱ ἀνάλογοι τροποποιήσεις τοῦ ὀκταέδρου καὶ τοῦ πρίσματος. Ἡ ἐργασία δὲ αὕτη θὰ παράσχῃ τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸν διδάσκαλον νὰ μεταδώσῃ εἰς τὸν μαθητήν, ἐνῷ ἀπομιμεῖται τὰ διάφορα σχήματα, τὰ ὁποῖα λαμβάνουσι τὰ ἄλατα καὶ τὰ μέταλλα, γνώσεις τινὰς στοιχειώδεις ἐκ τῆς ὀρυκτολογίας.

Εὐνόητον νῦν εἶνε ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ γεωμετρία δὲν θὰ παράσχῃ δυσκολίας εἰς τὸν μαθητὴν ἐπὶ μακρὸν περὶ τὰς τοιαύτας ἀσκήσεις ἐνδιατρίψαντα. Συνηθίσας νὰ παρατηρῇ τὰς σχέσεις τοῦ σχήματος καὶ τοῦ ποσοῦ καὶ ἀμυδρῶς ἐνίοτε κατιδὼν ὅτι ἀποτελέσματά τινα ἀκολουθοῦσιν ἀναγκαίως δοθέντων στοιχείων τινῶν, οὐδὲν ἄλλο νῦν θὰ εὕρῃ εἰς τὰς ἀποδείξεις τῆς Γεωμετρίας τοῦ Εὐκλείδου ἢ τὸ συμπλήρωμα τῶν οἰκείων ἤδη εἰς αὐτὸν προβλημάτων. Ὁ νοῦς αὐτοῦ καλῶς χειραγωγηθεὶς ἀντιλαμβάνεται εὐχερῶς τῶν νέων προτάσεων τοῦ διδασκάλου. Οὕτως ἡ σπουδὴ αὕτη, ἄχαρις διὰ τοὺς μὴ παρασκευασθέντας προεισαγωγικῶς, εἶνε τερπνὴ δι' αὐτόν. Δὲν ἀπέχει νῦν ὁ καιρός, καθ' ὃν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ θὰ καταστῇ ἱκανὸν διὰ τὴν ἄσκησιν ἐκείνην τὴν ἀρίστην πασῶν πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν νοητικῶν δυνάμεων, τὰς πρωτοτύπους δηλ. ἀποδείξεις. Θεωρήματα, οἷα τὰ ἀποτελοῦντα συνέχειαν τῶν βιβλίων τοῦ Εὐκλείδου ὑπὸ Chambers, θὰ εἶνε βραδύτερον ἐφικτὰ εἰς τὰς δυνάμεις αὐτοῦ. Καὶ ὅταν καὶ ταῦτα κατορθώσῃ ν' ἀποδείξῃ, ἀνέπτυξε πλέον αὐτενεργῶς οὐ μόνον τὰς νοητικάς, ἀλλὰ καὶ τὰς ἠθικὰς αὐτοῦ δυνάμεις.

Ἐπεκτείνοντες περαιτέρω τὰς ὁδηγίας ταύτας θὰ ἐγράφομεν μεθοδολογίαν λεπτομερῆ, ὅπερ δὲν εἶνε ὁ σκοπὸς ἡμῶν. Ἡ σκιαγραφία αὕτη διδακτικοῦ σχεδίου πρὸς ἄσκησιν τῶν ἀντιλήψεων τοῦ παιδίου, πρὸς εὐδόκιμον διδασκαλίαν, τῆς πραγματογνωσίας, τῆς ἰχνογραφίας καὶ τῆς γεωμετρίας δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ εἰμὴ ὡς παράδειγμα τῆς μεθόδου τῆς στηριζομένης ἐπὶ τῶν γενικῶν ἀρχῶν τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθεισῶν. Ἐλπίζομεν ὅτι, ἂν καλῶς τις αὐτὴν ἐξετάσῃ, θὰ εὕρῃ σύμφωνον πρὸς τὸν κανόνα, καθ' ὃν πρέπει νὰ προβαίνωμεν ἀπὸ τοῦ ἁπλοῦ εἰς τὸ σύνθετον, ἀπὸ τοῦ ἀπροσδιορίστου εἰς τὸ ἐπιδιωρισμένον, ἀπὸ τοῦ συγκεκριμένου εἰς τὸ ἀφῃρημένον, ἀπὸ τοῦ ἐμπειρικοῦ εἰς τὸ λογικῶς ἀποδεικνυόμενον, καὶ ὅτι καὶ τοὺς ἄλλους ὡς ἀναγκαίους ἀποδειχθέντας ὅρους ἐκπληροῖ, καθ' οὓς ἡ ἀγωγὴ ὀφείλει πρῶτον μὲν νὰ εἶναι ἐν μικρῷ ἀναπαραγωγὴ τοῦ πολιτισμοῦ, δεύτερον δὲ νὰ συνοδεύηται ὅσον τὸ δυνατὸν ὑπὸ τῆς αὐτενεργείας τοῦ μαθητοῦ καὶ τρίτον νὰ ἐκτελῆται εὐαρέστως. Ἡ συνάντησις πάντων τούτων τῶν ὅρων ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ μεθόδῳ ἀποδεικνύει ὅτι καὶ οἱ ὅροι εἶνε ἀληθεῖς καὶ ἡ μέθοδος καλή. Ἄξιον πρὸς τούτοις παρατηρήσεως ὅτι ἡ μέθοδος αὕτη οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ τὸ λογικὸν πόρισμα τῆς τάσεως τῆς χαρακτηριζούσης πάσας τὰς νεωτέρας προόδους τῆς παιδαγωγίας, ἤτοι τῆς πλήρους καὶ καθολικῆς ἀποδοχῆς τοῦ φυσικοῦ συστήματος, καὶ ὅτι εἶνε τοιαύτη πρῶτον μέν, διότι

συμμορφοῦται πρὸς τὰς τεθείσας ἀρχάς, ἔπειτα δέ, διότι ἀξιοῖ προσοχῆς τὰς προσπαθείας, ἃς ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖται τὸ πνεῦμα τοῦ παιδός. Ἔχομεν λοιπὸν ἱκανοὺς λόγους νὰ πιστεύωμεν ὅτι τὸ διδακτικὸν σύστημα, οὗτινος ὑποδείγματα παρέσχομεν, δὲν ἀφίσταται πολὺ τοῦ ἀληθοῦς συστήματος.

Ὀλίγας ἔτι λέξεις θὰ προσθέσωμεν, ἵνα κάλλιον ἐντυπώσωμεν εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀναγνώστου τὰς δύο γενικὰς ἀρχάς, αἵτινες παρὰ τὴν μεγίστην αὐτῶν σπουδαιότητα ὀλιγωροῦνται περισσότερον πάσης ἄλλης, τὴν μὲν μίαν, ὅτι ἀπὸ τῆς βρεφικῆς κοιτίδος μέχρι τοῦ τέλους τῆς νεανικῆς ἡλικίας ἡ διδακτικὴ μέθοδος ὀφείλει νὰ καλλιεργῇ τὴν αὐτενέργειαν, τὴν δὲ ἄλλην, — καὶ αὕτη συμπληροῖ τὴν πρώτην, — ὅτι ἡ ὑποκινουμένη πνευματικὴ ἐνέργεια ὀφείλει πάντοτε νὰ συνοδεύηται ὑπὸ τέρψεως. Ἐὰν ἡ ἀπὸ τοῦ ἁπλοῦ εἰς τὸ σύνθετον, ἀπὸ τοῦ ἀπροσδιορίστου εἰς τὸ ἐπιδιωρισμένον, ἀπὸ τοῦ ἀφῃρημένου εἰς τὸ συγκεκριμένον πορεία εἶνε ἀλήθεια ὑπὸ τῆς ψυχολογίας διδομένη, ἡ αὐτενέργεια καὶ τὸ τερπνὸν τῆς σπουδῆς εἶνε ἡ λυδία λίθος, δι' ἧς δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἂν ἡ ψυχολογικὴ πορεία ἐτηρήθη.

Καὶ πρῶτον περιποιεῖται ἰσχὺς καὶ μονιμότης εἰς τὰς ἐντυπώσεις, τοῦθ' ὅπερ αἱ συνήθεις μέθοδοι οὐδέποτε κατορθοῦσι. Πᾶσα γνῶσις, ἣν ὁ μαθητὴς ἀπέκτησε δι' ἰδίας ἐνεργείας, πᾶν πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ἔλυσε δι' ἰδίας δυνάμεως, καθίσταται κτῆμα αὐτοῦ ἀναφαίρετον. Ἡ τοῦ πνεύματος δρᾶσις, ἡ συγκέντρωσις τῆς προσοχῆς πρὸς ἐξεύρεσιν τοῦ ζητουμένου, ἡ ἐκ τῆς ἐπιτυχίας χαρά, πάντα συντελοῦσιν εἰς τὸ νὰ ἐντυπώσωσι βαθύτερον τὰ γεγονότα εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ παρ' ὅσον θὰ κατώρθωνεν ἡ ἀνάγνωσις ἢ ἡ ἀκρόασις. Καὶ ἂν μάλιστα ἀπέτυχεν, ἡ ἔντασις τῶν νοητικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, ἐν ᾗ ἔτι διατελεῖ, συντείνει περισσότερον εἰς μονιμωτέραν ἐντύπωσιν τῆς λύσεως, ὅταν τέλος τῷ δοθῇ, ἢ αἱ πολλάκις ἐπαναλαμβανόμεναι ἐξηγήσεις. Καὶ ἔπειτα ὁ τρόπος οὗτος τῆς αὐτοδιδασκαλίας ἐπάγει ἀναγκαίως συνεχῆ ὀργάνωσιν τῶν κτηθεισῶν γνώσεων. Ἔγκειται ἐν τῇ φύσει τῶν πραγμάτων ὅτι οἱ κατὰ τὴν μέθοδον ταύτην προσλαμβανόμενοι συλλογισμοὶ καὶ γνώσεις καθίστανται προτάσεις νέων συλλογισμῶν, μέσον πρὸς λύσιν καὶ ἄλλων ζητημάτων. Ἡ λύσις τοῦ χθεσινοῦ προβλήματος βοηθεῖ εἰς τὴν λύσιν τοῦ σημερινοῦ. Οὕτως ἡ νέα γνῶσις ἅμα κτηθεῖσα ἀποβαίνει δύναμις καὶ συμβάλλεται εἰς τὴν γενικὴν λειτουργίαν τῆς διανοίας, μὴ διαμένουσα νεκρὰ ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς μνήμης, ὡς συμβαίνει κατὰ τὴν μηχανικὴν ἐκμάθησιν. Οὐχ ἧττον δὲ ὑπηρετεῖ ἡ αὐτενέργεια αὕτη καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν μόρφωσιν. Τὸ πρὸς ἀντιμετώπησιν τῶν δυσκολιῶν θάρρος, ἡ ἐπίμονος συγκέντρωσις τῆς προσοχῆς, ἡ ἐγκαρτέρησις ἐν τῇ ἀποτυχίᾳ, εἶνε χρήσιμοι ἀρεταὶ διὰ τὸν βίον· ἀκριβῶς δὲ ταύτας ἀναπτύσσει τὸ σύστημα, καθ' ὃ τὸ πνεῦμα κερδίζει τὸν ἄρτον αὐτοῦ μετ' ἀγῶνος. Ὅτι ἡ διδακτικὴ αὕτη μέθοδος εἶνε τελείως ἐφαρμόσιμος, τοῦτο δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν ἐξ ἰδίας πείρας, διότι κατὰ τὴν μέθοδον ταύτην κατὰ τὴν νεότητα ἐδιδάχθημεν τὴν σκηνογραφίαν. Ὅτι δὲ καὶ οἱ μεγάλοι διδάσκαλοι πρὸς τὴν τοιαύτην τοῦ παιδικοῦ πνεύματος κατεύθυνσιν ἔτειναν, μαρτυροῦσιν ὁ Fellemberg λέγων «ἡ ἐλευθέρα καὶ ἀτομικὴ τοῦ μαθητοῦ ἐνέργεια εἶνε πολὺ σπουδαιοτέρα τῆς ἀμέτρου προθυμίας ἐκείνων, οἵτινες ἐπιλαμβάνονται τῆς μορφώσεως αὐτοῦ», ὁ Horace Mann ἐκφράζων τὴν γνώμην ὅτι «ἡ ἀγωγὴ δυστυχῶς συνίσταται παρ' ἡμῖν μᾶλλον εἰς τὸ *λέγειν* τὰ πράγματα εἰς τοὺς παῖδας ἢ εἰς τὸ *ἀσκεῖν* αὐτούς», καὶ ὁ Marcel λέγων «ὅ,τι ὁ μαθητὴς εὑρίσκει διὰ τῆς ἐργασίας τοῦ πνεύματός του, μανθάνει πολλῷ κάλλιον ἢ ὅ,τι ἐδιδάχθη παρ' ἄλλων».

Ὡσαύτως δὲ ἔχει τὸ πρᾶγμα καὶ περὶ τῆς ἄλλης ἀρχῆς, καθ' ἣν ἡ διδακτικὴ μέθοδος πρέπει νὰ ἐγείρῃ παρὰ τῷ μαθητῇ ἐνέργειαν ἐνδομύχως εὐάρεστον, οὐχὶ ἕνεκα ἐξωτερικῶν ἀμοιβῶν, ἀλλὰ ὡς καθ' ἑαυτὴν οὖσα ὑγιής. Διάθεσις τοῦ πνεύματος εὐάρεστος εἶνε πολλῷ μᾶλλον συντελεστικὴ πρὸς ἐργασίαν ἢ διάθεσις ἀδιαφορίας ἢ ἀποστροφῆς. Πάντες γνωρίζουσιν ὅτι ὅ,τι τις ἀνέγνωσεν, ἤκουσεν, ἢ εἶδε μετὰ ἐνδιαφέροντος, διατηρεῖ πολλῷ κάλλιον ἢ ὅ,τι ἔμαθε μετ' ἀδιαφορίας. Ἐν τῇ πρώτῃ περιστάσει τὸ πνεῦμα ἠσχολήθη δραστηρίως μόνον περὶ τὸ προκείμενον πρᾶγμα, ἀλλ' ἐν τῇ δευτέρᾳ πολὺ ὀλιγώτερον, τραπὲν συνάμα καὶ πρὸς ἄλλας εὐαρεστοτέρας ἰδέας. Ὡς ἐκ τούτου ἡ ἐντύπωσις ὑπῆρξεν ἐκεῖ μὲν ἰσχυρά, ἐνταῦθα δὲ ἀσθενής. Καὶ πλὴν τούτου πρὸς τῇ ἀπροσεξίᾳ, ἣν γεννᾷ ἡ ἔλλειψις ἐνδιαφέροντος, ἐπιπροστίθεται ὁ φόβος τῶν ἐπακολούθων αὐτῆς παραλύων τὸν μαθητὴν καὶ ἐπὶ ἄλλας ἔτι ἀλλοτριωτέρας τοῦ μαθήματος ἰδέας ἀπάγων τὸ πνεῦμα. Καὶ οὕτως ἡ δυσκολία, ἣν καὶ ἄλλως αἰσθάνεται, τοῦ νὰ προσηλοῖ τὴν προσοχὴν εἰς μὴ ἀρέσκουσαν διδασκαλίαν, ἐπαυξάνεται. Φανερὸν λοιπὸν ὅτι ἡ διδασκαλία θὰ εἶνε ἀποτελεσματικὴ κατὰ λόγον τῆς τέρψεως, μεθ' ἧς ὁ μαθητὴς θὰ ἐργασθῇ.

Ἀλλὰ καὶ μεγάλα ἠθικὰ ἐπακόλουθα συνοδεύουσι τὴν μεθ' ἡδονῆς ἢ πόνου διεξαγωγὴν τῶν καθ' ἑκάστην μαθημάτων. Ἐὰν παραβάλητε τὸ πρόσωπον καὶ τὴν καθόλου ὕπαρξιν δύο παίδων, ἐξ ὧν ὁ μὲν εἰς κατέστη εὐτυχὴς διὰ σπουδῆς εὐαρέστου, ὁ δ' ἕτερος δυστυχὴς διὰ τῆς ἀποστροφῆς τῆς ἐργασίας, τῆς αὐστηρότητος τῶν διδασκάλων, τῶν ἀπειλῶν, τῶν ποινῶν, θὰ ἴδητε ὅτι ἡ ἠθικὴ κατάστασις τοῦ μὲν πρώτου ἐξυψώθη, τοῦ δὲ ἄλλου διεστράφη. Ἕνεκα τῆς ἐπιδράσεως, ἣν ἔχει ἐπὶ τὸ πνεῦμα ἡ ἐπιτυχία καὶ ἡ ἀποτυχία καὶ ἐπὶ τὸ σῶμα τὸ πνεῦμα, τοῦ μὲν ἑνὸς ὁ χαρακτὴρ καὶ ἡ ὑγεία ἐπωφελῶς θεραπεύονται, περὶ δὲ τοῦ ἑτέρου ὑπάρχει πάντοτε κίνδυνος ν' ἀποβῇ δύστροπος, δειλός, ἢ καὶ ἐξασθένησίν τινα τοῦ ὀργανισμοῦ νὰ πάθῃ. Μένει ἔτι ἔμμεσόν τι ἀποτέλεσμα τῆς προκειμένης ἀρχῆς νὰ σημειώσωμεν, καὶ τοῦτο οὐχὶ μικρᾶς σπουδαιότητος. Αἱ μεταξὺ διδασκάλων καὶ μαθητῶν σχέσεις εἶνε καθόλου συμπαθητικαὶ καὶ καρποφόροι ἢ ἀντιπαθητικαὶ καὶ ἄγονοι, καθ' ὅσον ἡ διδασκαλία περιποιεῖ ἡδονὴν ἢ πόνον. Ὁ ἄνθρωπος φέρεται ἔρμαιον τοῦ συνειρμοῦ τῶν ἰδεῶν· τὸν μὲν διδάσκαλον, ὅστις καθ' ἑκάστην προξενεῖ λύπας καὶ πόνους, δὲν δύναται νὰ μὴ βλέπῃ ὁ μαθητὴς ἄνευ κρυφίας τινὸς ἀποστροφῆς, τοὐναντίον δὲ τὸν διδάσκαλον, ὅστις βοηθεῖ αὐτὸν νὰ φθάσῃ εἰς τὸν ποθούμενον σκοπόν, ὅστις παρέχει αὐτῷ καθ' ἑκάστην τὴν ἀφορμὴν ν' ἀπολαύσῃ τὴν ἡδονὴν τῆς νίκης, ἐνθαρρύνων μὲν ἐν ταῖς δυσκολίαις, συμπαθῶν δὲ ἐν τῇ ἐπιτυχίᾳ, ἀναγκαίως θὰ βλέπῃ εὐχαρίστως καὶ θ' ἀγαπήσῃ, ἐὰν ἡ διαγωγὴ αὐτοῦ εἶνε συνεχὴς συμφωνία πρὸς τὰς ἀρχὰς ταύτας. Ὅταν λοιπὸν ἀναλογισθῶμεν τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν τῆς μετὰ διδασκάλου ἀναστροφῆς τῶν μαθητῶν, θεωρουμένου ὑπ' αὐτῶν ὡς φίλου, καὶ ταύτην παραβάλωμεν πρὸς τὴν ἀνίσχυρον ἐπίδρασιν ἐκείνου, ὃν ὁ μαθητὴς προσβλέπει μετ' αἰσθήματος ἀποστροφῆς ἢ τοὐλάχιστον ἀδιαφορίας, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τὰ ἔμμεσα πλεονεκτήματα διδασκαλίας περὶ πολλοῦ ποιουμένης τὴν εὐτυχίαν τῆς νεότητος οὐδόλως εἶνε ὑποδεέστερα τῶν ἀμέσων αὐτῆς πλεονεκτημάτων. Εἰς τοὺς τυχὸν ἀμφιβάλλοντας περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖον ἐνταῦθα ὑποστηρίζομεν, ἀπαντῶμεν καὶ πάλιν, ὅτι οὐ μόνον ἡ θεωρία βεβαιοῖ περὶ τῆς ὀρθότητος αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ πεῖρα συνιστᾷ αὐτό. Εἰς τὰς κρίσεις, ἃς δεξιοὶ διδάσκαλοι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Πεσταλότση ἐξήνεγκον περὶ τοῦ ὑποκειμένου τούτου, παραθέτομεν τὴν τοῦ καθηγητοῦ Pillans λέγοντος: «Ὅταν οἱ παῖδες διδάσκωνται ὡς πρέπει, δὲν εἶνε ὀλιγώτερον εὐτυχεῖς κατὰ τὰς ὥρας τῆς παραδόσεως ἢ ὅσον κατὰ τὰς ὥρας τῆς παιδιᾶς. Σπανίως ἡ καλῶς ἐκτελουμένη ἄσκησις τῶν πνευματικῶν ἐνεργειῶν συνοδεύεται ὑπ' αἰσθήματος ἧττον εὐαρέστου τοῦ τὴν ἄσκησιν τῶν φυσικῶν ἐνεργειῶν συνοδεύοντος, ἐνίοτε μάλιστα τὸ ἐκ ταύτης αἴσθημα εἶνε ζωηρότερον».

Καὶ ἵνα τὸν τελευταῖον λόγον ὑπὲρ τῆς αὐτενεργοῦ, διὸ καὶ εὐαρέστου μαθήσεως, προσθέσωμεν, παρατηροῦμεν ὅτι, καθ' ὅσον καθιστῶμεν αὐτὴν τοιαύτην, κατὰ τοσοῦτον δυνάμεθα νὰ ἐλπίζωμεν ὅτι ὁ μαθητὴς δὲν θὰ παύσῃ μελετῶν καὶ μανθάνων καὶ μετὰ τὴν ἐκ τῆς σχολῆς ἀποφοίτησιν· καὶ τἀνάπαλιν, ὅσῳ ἐπίπονον καθιστῶμεν, κατὰ τοσοῦτον ὑπάρχει βεβαιότης ὅτι δὲν θὰ συνεχίσῃ αὐτήν, εὐθὺς ὡς παύσῃ ἡ τῶν γονέων καὶ διδασκάλων παρακέλευσις καὶ βία. Τὰ ἐπακολουθα ταῦτα εἶνε ἄφευκτα· ἐφ' ὅσον οἱ νόμοι τοῦ συνειρμοῦ τῶν ἰδεῶν θὰ διαμένωσιν οἱ αὐτοὶ καὶ ὁ ἄνθρωπος θὰ αἰσθάνηται ἀποστροφὴν μὲν διὰ τὰ πράγματα καὶ τοὺς τόπους τοὺς ἀνακαλοῦντας εἰς αὐτὸν λυπηρὰς ἀναμνήσεις, συμπάθειαν δὲ καὶ ἀγάπην διὰ τοὺς ἀνακαλοῦντας παρελθούσας τέρψεις, ἡ μὲν μετὰ πόνου γενομένη σπουδὴ θὰ καθιστᾷ εἰς αὐτὸν πάντοτε μισητὴν τὴν περαιτέρω ἀπόκτησιν γνώσεων, ἐπαγωγὸν δὲ ἡ μετὰ τέρψεως· καὶ ἐκεῖνοι μέν, πρὸς τοὺς ὁποίους ἡ ἐπιστήμη προσῆλθε κατὰ τὴν νεότητα ὑπὸ μορφὴν δυσκόλων καθηκόντων καὶ ἐν συνοδείᾳ ἀπειλῶν καὶ ποινῶν, οἵτινες δὲν εἰθίσθησαν εἰς τὴν ἐλευθέραν ἐκζήτησιν, οὐδέποτε πιθανῶς θ' ἀγαπήσωσι τὴν σπουδήν, ἐνῷ ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐδέχθησαν τὴν ἐπιστήμην ὑπὸ φυσικὰς καὶ ἀρεστὰς συνθήκας καὶ εὐχαρίστως ἀναπολοῦσιν ὅ,τι παρὰ ταύτης ἔλαβον, οὐ μόνον ὡς καθ' ἑαυτὸ ἄξιον ἐνδιαφέροντος, ἀλλὰ καὶ ὡς παρασχὸν εἰς αὐτοὺς ἀφορμὴν πρὸς μακρὰν σειρὰν ἐπιτυχιῶν πλήρη θελγήτρων, οὗτοι θὰ ἐξακολουθήσωσι νὰ διδάσκωσιν ἑαυτοὺς καθ' ὅλον τὸν βίον, ὡς ἔπραξαν καὶ κατὰ τὴν νεότητα.

ΑΠΕΡΙΣΚΕΠΤΟΣ ΛΟΓΟΣ [1]

[*Ρωσικὸν διήγημα κατὰ μετάφρασιν Ἀγαθοκλέους Γ. Κωνσταντινίδου.*]

Ἅμα ἐμπῆκε ὁ Βοροδάτης ἔκαμε μὲ εὐλάβεια ἐμπρὸς εἰς τὸ εἰκόνισμα τὸ σταυρό του, ἔπειτα ἔσκυψε κ' ἐχαιρέτισε τὸ νοικοκύρη. Ἐκεῖνος ἔκαμε τὸ ἴδιο.

— Κάθισε, γέρο, κάθισε, βγάλε τὸ σακκοῦλί σου καὶ ξεκουράσου λιγάκι νὰ ζεσταθῇς. Δόξα νἄχῃ ὁ Θεός, ἐδῶ εἶνε ζεστά.

Ὁ Βοροδάτης ἀπόθεσε τὸ καλπάκι του στὸν πάγκο, ἔβαλε στὴ γωνιὰ τὸ ραβδί του καὶ σιγὰ σιγὰ ἔλυσε τὰ λουριὰ τοῦ σακκουλιοῦ του καὶ τὸ ἔβαλε στὴ γωνιὰ ποῦ ἦτον καὶ τὸ ραβδί του.

— Κ' ἔρχεσαι ἀπὸ μακρυά, γέρο; ἀπὸ ποῦ σ' ἔφερεν ὁ Θεός; τὸν ἐρώτησε ὁ θυρωρός.

— Ναί, ἀπὸ μακρυὰ ἔρχομαι, ἀπεκρίθη ὁ Βοροδάτης καθίζοντας στὸ σκαμνί.

Ὁ θυρωρὸς ἐκάθισε δίπλα του.

[1] Ἴδε σελ. 298.

— Ἔχασα πιὰ καὶ τὸ λογαριασμὸ — πόσα βέρστια ἔχω κάμη.

— Καὶ ἀπὸ ποῦ κατάγεσαι ;

— Ἀπὸ τὸ νομὸ τοῦ Ἀστραχάν, ἀπὸ τὸ χωριὸ Βρανήλοβο, μὰ λείπω πιὰ πρὸ πολλοῦ· θὰ εἶνε τώρα ἑπτὰ χρόνια.

— Ὅλο αὐτὸ τὸν καιρὸ τὸν ἔκαμες στὰ ταξείδια.

— Ναί, στὰ ταξείδια. . .

— Κανένα τάξιμο ἴσως ; ἐξηκολούθησε νὰ ἐρωτᾷ ὁ περίεργος θυρωρός, ἀλλ' αὐτὴ ἡ περιέργεια δὲν ἄρεζε φαίνεται τοῦ Βοροδάτη.

— Ναί, τάξιμο, εἶπε, σὰν νὰ μὴν ἤθελε ν' ἀπαντήση, χαμηλώνοντας τὰ μάτια καὶ ζαρώνοντας τὰ φρύδια. Αὐτὸ δὲν διέφυγε τὸν θυρωρό, ὁ ὁποῖος ἐκάρφωσε τὰ μάτια του ἀπάνω στὸ Βοροδάτη καὶ εἶπε σιγὰ σὰν ἀπὸ μέσα του :

— Τί νὰ γίνη, ὅλοι εἴμαστε ἁμαρτωλοί . . . Κάθε ἄνθρωπος ἔχει τὰ δικά του. . . Εἴη τὸ ἔλεος τοῦ Κυρίου ἐφ' ἡμᾶς.

Ἀρκετὴ ὥρα ἔμειναν ἔτσι καὶ οἱ δύο χωρὶς νὰ μιλήσουν μὲ χαμηλωμένα τὰ κεφάλια των.

— Καὶ πῶς σ' ἔφερεν ἐδῶ ὁ Θεός ; ἀπὸ ποῦ ; ἠρώτησε πάλι ὁ θυρωρός.

— Ἤμουνα στὸ μοναστήρι τοῦ Σολοβέτς γιὰ νὰ προσκυνήσω τοὺς ἁγίους Ζωσιμᾶ καὶ Σαββάτιο, κ' ἐπέρασα κι' ἀπὸ δῶ.

— Καλὰ ἔκαμες.

— Καὶ εἴσθε πολλοὶ ἀδελφοί, γέροντα ; ἠρώτησε ὁ Βοροδάτης.

— Λίγοι εἴμεθα, μονάχα δεξαέξη καλόγεροι μὲ τὸν ἡγούμενο μαζί. Καὶ τώρα εἴμαστε κάμποσοι, ἄλλοτε ὅμως, θυμοῦμαι ὅταν ἐγὼ ἦλθα ἐδῶ ποῦ ἦτον μονάχα ἕνδεκα, δηλαδὴ ἐγὼ δωδέκατος.

— Καὶ εἶνε πολλὰ χρόνια, γέροντα, ποῦ ἀσκητεύεις ἐδῶ ;

— Καμμιὰ δωδεκαριὰ χρόνια.

— Λίγοι ἦρθαν ἀπὸ τότε ἀδελφοί, παρετήρησε ὁ Βοροδάτης.

— Ναί, λίγοι, ἀμ' ποιός θὰ ἔλθη ἐδῶ ; Εἶνε φτωχὸ τὸ μοναστήρι μας, γιὰ τοῦτο δὲν ἔρχονται μὲ προθυμία. Σὲ μᾶς, πολλὲς φορὲς ὁ ἡγούμενος δουλεύει σὰν ἁπλοῦς ἀδελφός, φαντάσου πιὰ τοὺς ἄλλους.

— Ἀλήθεια λέγεις, γέροντα, εἶπε ὁ Βοροδάτης, κι' ὁ ἴδιος ἔκαμε αὐτὴ τὴ σκέψι : « Ἂν μ' ἀξίωνε ὁ Θεὸς νὰ μείνω ἐδῶ καὶ νὰ περάσω τὰ τελευταῖά μου χρόνια στὴν προσευχή ! ! ».

Πρὸ πολλοῦ τὸ εἶχε συλλογισθῆ αὐτό, ἀλλὰ κάπως δὲν τὸν ἐτραβοῦσαν τὰ μοναστήρια ἐκεῖνα ποῦ εἶχε ἐπισκερθῆ ἕως τώρα, δὲν ἤθελε νὰ διακόψη τὴν περιοδεία του. Τώρα ὅμως — φοβερὰ τὸν παρέσυρεν ἐδῶ νὰ μείνη ἐδῶ, ποῦ ἦτον τόσο ἥσυχα, τόσο εὐχάριστα, σὰ νὰ ἦτον στὸ σπίτι του.

— Δὲ μοῦ λές, σὲ παρακαλῶ, γέροντα, ἂν θελήση νὰ μείνη κανεὶς ἐδῶ, τὸν δέχονται, καὶ τί δικαιώματα πρέπει νὰ ἔχη ;

— Τί νὰ σοῦ πῶ, γέρο . . . αὐτὸ εἶνε στὸ χέρι τοῦ ἡγουμένου. Ἂν θέλη κανείς, πράγματι, νὰ σώση τὴν ψυχή του, πῶς εἰμπορεῖς νὰ τὸν ἐμποδίσης ; Μᾶς ἦρθαν πολλοὶ τέτοιοι, ἀλλὰ δὲν ἔμειναν πολὺν καιρό· ἕνα μῆνα, δυό, τρεῖς μῆνες, φτωχὴ ζωή, βλέπεις, βαρειά, καὶ φεύγουν, πηγαίνουν ναῦρουν πιὸ ἐλαφρὰ ζωή.

Ὁ Βοροδάτης ἔμεινε μερικὰ λεπτὰ σιωπηλός.

— Δὲ μοῦ λές, γέροντα, εἶπε μὲ δειλὴ φωνή, ἐγὼ τάχατες, δὲν ἠμποροῦσα νἄμενα ἐδῶ λίγον καιρό ;

Ὁ θυρωρὸς ἐγύρισε καὶ εἶδε τὸν Βοροδάτη μὲ ἀπορία.

— Τί θέλεις νὰ μείνης ἐδῶ, γέρο ; Γιατί νὰ μείνης λίγον καιρό ; μὲ κάποια δυσπιστία ἐρώτησε. Ἐδῶ εἶνε πολὺ δύσκολα, δὲν θὰ ἀνθέξης.

— Ἤθελα νὰ μείνω ἐδῶ, γέροντά μου, νὰ ἀσκητέψω μαζί σας γιὰ τὶς ἁμαρτίες μου. . .

— Καλά, ἀπεκρίθη ἀργὰ ἀργὰ ὁ θυρωρός. Ἂν αἰσθάνεσαι στὴν ψυχή σου μιὰ τέτοια ἐπιθυμία, ὁ Θεὸς νὰ σὲ βοηθήση.

— Πῶς νὰ τὸ κατορθώσωμε λοιπόν ;

— Πρέπει νὰ τὸ εἰποῦμε τοῦ ἡγουμένου· νά, ἅμα πᾶμε στὸν ἑσπερινό, ἐγὼ θὰ τοῦ μιλήσω γιὰ σένα, ἔπειτα τὸν πλησιάζεις καὶ σὺ καὶ τοῦ λέγεις τὴν ἐπιθυμία σου, τὸν παρακαλεῖς, καὶ ὁ Θεὸς βοηθός.

— Κάμε μου αὐτὴ τὴ χάρι, γέροντα, εἶπε ὁ Βοροδάτης, καὶ ἐσηκώθη κ' εὐχαρίστησε τὸν καλόγηρο. — Ὁ Θεὸς νὰ σὲ ἀνταμείψη γιὰ τὴν καλωσύνη σου.

— Μὴ μὲ παρακαλῆς, γέρο, ἐγώ, ἐγὼ δὲν ἔχω καμμιὰ δυσκολία, ἐγὼ χαίρομαι, ἀληθινὰ σοῦ λέγω, ἀλλὰ ὁ Θεὸς νὰ σὲ δυναμώση νὰ ὑποφέρης αὐτὸ τὸ βάρος.

Ὕστερ' ἀπὸ λίγη ὥρα ἐσήμανε ὁ ἑσπερινός. Εἰς τὸ πρῶτο κτύπημα καὶ οἱ δυὸ γέροι ἐσηκώθηκαν κ' ἔκαμαν μὲ εὐλάβεια τὸ σταυρό τους.

— Δόξα σοι ὁ Θεός, σημαίνει ὁ ἑσπερινός, εἶπε ὁ θυρωρὸς φορῶντας τὸ σκοῦφό του. Πᾶμε, γέρο, εὐλογητὸς ὁ Θεός.

Η'

Ἡ ἐπιθυμία τοῦ Βοροδάτη ἐξεπληρώθη· ἔγεινε δεκτὸς εἰς τὴν μονὴν καὶ μὲ πολὺν ζῆλον ἐκτελοῦσε τὴν μοναστηριακὴν ὑπηρεσίαν του. Δὲν ἐζοῦσε μόνος, ἀλλὰ μαζὶ μὲ ἕνα ἀσκητήν, τὸν πάτερ Ἀντώνιον, καὶ δὲν ἤξευρε πῶς νὰ εὐχαριστήση τὸν Θεόν, ποῦ τοῦ ἐχάρισε τέτοιον συγκάτοικον. Ὁ πάτερ Ἀντώνιος ἐθεωρεῖτο ἕνας ἀπὸ τοὺς πρώτους ἀσκητὰς τῆς μονῆς. Ἦτο ὑψηλοῦ ἀναστήματος, ξηρακινός, λίγο σκυφτός, ἐξηντλημένος, μὲ μακρυὰ γένεια σχεδὸν ψαρά.

Ἐφαίνετο νὰ εἶνε πενηντάρης, ἂν καὶ ἔλεγαν πῶς δὲν ἦτον παραπάνω ἀπὸ τριανταπέντε χρονῶν — τόσον τὸν ἐγήρασε ἡ ἀσκητικὴ ζωή. Ὁ πάτερ Ἀντώνιος δὲν εἶχε κανένα ἀξίωμα καὶ ἦτον ἁπλὸς ἀσκητής. Στὴν ἐκκλησία καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἱεροτελεστίας, ἐκτελοῦσε χρέη ἀναγνώστου καὶ ἔψαλε μὲ ἄλλους καλογήρους. Ἦλθεν ὁ Ἀντώνιος εἰς τὸ μοναστῆρι τῆς Ἁγίας Τριάδος πρὸ δεκαπέντε περίπου χρόνων, καὶ μολονότι εἶχε τόσα χρόνια, μολαταῦτα ἔμενε πάντα ἁπλὸς καλόγηρος. Ὁ ἡγούμενος πολλὲς φορὲς τοῦ ἐπρότεινε νὰ τὸν χειροτονήση ἱεροδιάκονον καὶ μάλιστα ἱερομόναχον, ἀλλ' ὁ Ἀντώνιος κάθε φορὰ ἐπιμόνως ἠρνεῖτο δικαιολογούμενος, ὅτι ἀκόμη δὲν ἐξεπλήρωσε ἀρκετὰ τὰς μοναστικάς του ὑποχρεώσεις.

Ἰδοὺ πῶς ἡ τύχη τὸ ἔφερε νὰ συγκατοικήσουν ὁ Βοροδάτης μὲ τὸν πάτερ Ἀντώνιον.

Ὅταν ὁ Βοροδάτης τὴν πρώτη φορὰ ἦλθε μὲ τὸν θυρωρὸ στὸν ἑσπερινό, ἡ ἀνάγνωσις τοῦ πάτερ Ἀντωνίου τοῦ ἔκαμε μεγάλη ἐντύπωσι : τόσο καθαρὸ διάβασμα καὶ τέτοια εὐλάβεια δὲν τὴν εἶχε ἰδῆ ποτέ του.

— Ποιός εἶν' αὐτὸς ποῦ διαβάζει, γέροντα ; ἐρώτησε σιγὰ τὸ θυρωρό.

— Εἶνε ὁ πάτερ Ἀντώνιος, ὁ καλός μας ἀσκητής, εἶπεν ὁ θυρωρός.

Μετὰ τὸν ἑσπερινὸ ὅταν οἱ ἀδελφοὶ ἔβγαιναν ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, ὁ Βοροδάτης ἀρκετὴ ὥρα ἔκαμνε τὴν προσευχή του ἰδιαιτέρως. Τελευταῖος ἔβγαινε ὁ Ἀντώνιος καὶ γιὰ τοῦτο ἔδωσε ἰδιαιτέρα προσοχὴ στὸ Βοροδάτη. Ἴσως ἡ θερμὴ προσευχὴ τοῦ τελευταίου ἢ ἡ ἐξηντλημένη γεροντικὴ μορφή του κατέπληξαν τὸν Ἀντώνιον, ἀλλ' αὐτὸς ἐστάθη καὶ ἀρκετὴν ὥραν παρετήρει τὸν προσευχόμενο γέρο· ἔπειτα ἔκαμε τὸ σταυρό του καὶ σιγὰ σιγὰ ἐβγῆκε ἀπὸ τὴν ἐκκλησία. Ὁ Βοροδάτης ἀφωσιωμένος εἰς τὴν προσευχὴ δὲν τὸν παρετήρησε.

Μὲ τὴν ἄδειαν τοῦ ἡγουμένου ὁ Βοροδάτης τὰς πρώτας ἡμέρας ἔμεινε μαζὶ μὲ τὸ θυρωρό.

— Καθὼς εἶσαι ἀπὸ τὸ δρόμο, γέρο, θὰ θέλης νὰ φᾷς βέβαια, ἠρώτησεν ὁ θυρωρὸς ὅταν μετὰ τὸν ἑσπερινὸ ἐπέστρεψαν εἰς τὸ κελλί.

— Δὲν πειράζει, νά, ἔχω ἐδῶ λίγο ψωμάκι, ἀπεκρίθη ὁ Βοροδάτης, — τὸ τρώγω, καὶ μὲ φθάνει.

— Στάσου νὰ πάγω στὴν τράπεζα νὰ σοῦ φέρω λίγο προσφάγι, εἶπεν ὁ θυρωρὸς κ' ἐβγῆκε.

Μόλις εἶχε φύγη ὁ θυρωρός, ἠκούσθη ἔξαφνα κτύπος στὴ θύρα.

— Κύριε Ἰησοῦ Χριστὲ ὁ Θεός ἡμῶν, ἐλέησον ἡμᾶς ! εἶπε κάποιος.

— Ἀμήν! ἀπήντησεν ὁ Βοροδάτης καὶ ἤνοιξε τὴ θύρα.

Ἐμβῆκεν ὁ πάτερ Ἀντώνιος. Ἐφαίνετο σὰν σαστισμένος ποῦ ἔβλεπ' ἐμπρός του τὸν Βοροδάτη.

— Καὶ ὁ πάτερ Μᾶρκος ἐβγῆκε ; ἠρώτησε. Τὸν θυρωρὸ τὸν ἔλεγαν Μᾶρκο. Ὁ Βοροδάτης ἀνεγνώρισε τὸν ἀναγνώστη καὶ ἔσκυψε μὲ εὐλάβειαν καὶ τὸν ἐχαιρέτισε.

— Ναί, γέροντα, ἐπῆγε στὴν τράπεζα καὶ θὰ γυρίση ἀμέσως.

Ὁ Ἀντώνιος ἐκύτταξε πάλι μὲ προσοχὴ τὸν Βοροδάτη, ἔπειτα ἐγύρισε καὶ εἶδε τὸ σακκοῦλί του καὶ μὲ περιέργεια ἐξήταζε ἐπάνω στὸ τραπέζι τὰ πράγματα ποῦ ὁ Βοροδάτης εἶχε βγάλη ἀπὸ μέσα. Ἐπέρασε ἔτσι κάμποση ὥρα χωρὶς νὰ μιλήσουν, καὶ περιμένοντας τὸν θυρωρόν, ὁ Ἀντώνιος ἐπῆγε κ' ἐκάθισε κοντά του.

— Ἀπὸ ποῦ ἔρχεσαι, γέρο ; ἠρώτησε τὸν Βοροδάτη ὁ Ἀντώνιος.

— Ἤμουνα στὸ μοναστῆρι τοῦ Σαλοβέτς, γέροντα, κι' ἀπὸ 'κεῖ, μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἦρθα καὶ ὡς ἐδῶ.

— Ὄχι, ἐγὼ σ' ἐρωτῶ ἀπὸ ποῦ κατάγεσαι ;

— Ἀ ! κατάγομαι ἀπὸ μακρυά.

Ὁ Βοροδάτης εἶπε τὸν Νομό, τὴν ἐπαρχία καὶ τὸ χωριό του τὸ Βρανήλοβο.

— Καὶ πῶς σὲ λένε ;

— Γιάκωβο, καὶ τὸ παράνομά μου — Βοροδάτης.

Κάτι τι ἀσύλληπτον ἔλαμψε εἰς τὰ μάτια τοῦ Ἀντωνίου ὕστερ' ἀπὸ τὰς τελευταίας λέξεις τοῦ Βοροδάτη καὶ περιέτρεξε εἰς τὸ χλωμὸ πρόσωπόν του.

— Καὶ σκέπτεσαι νὰ μένης πολὺν καιρὸ ἐδῶ, γέρο ; ἠρώτησε σιγὰ σιγά, χωρὶς νὰ σηκώση τὰ μάτια του.

— Ὅπως τὰ φέρει ὁ Θεός, γέροντα, ὅσο ποῦ θέλουν νὰ μὲ κρατήσουν ἐδῶ, ἂν κ' ἐγὼ εἶχα τὴν εὐχαρίστησι νὰ μείνω γιὰ πάντα . . .

Ἐπανῆλθε ὁ θυρωρὸς μὲ παστὸ λάχανο καὶ *κβάς* [1].

— Κ' ἐγὼ ἦλθα γιὰ σένα, ἀδελφέ, εἶπε ὁ Ἀντώνιος, κ' ἐσηκώθη ἀπὸ τὸ σκαμνὶ κ' ἐπλησίασε τὸν θυρωρό, ὁ ὁποῖος τὸν ἐχαιρέτισε μὲ εὐλάβειαν, — νὰ σ' ἐρωτήσω ποιός εἶνε αὔριον νὰ πάγη γιὰ ξύλα ;

— Ὁ πάτερ Τρύφων, ὁ πάτερ Ἠλίας καὶ ποιός ἀκόμη ; . . . καὶ ὁ Πορφύριος τρεῖς. Γιατί ἐρωτᾷς ;

— Γιατί ἤθελα νὰ πάγω κ' ἐγώ, φοβοῦμαι μήπως δὲν τὰ καταφέρουν.

— Τί λές, γέροντα ; θὰ τὰ καταφέρουν, καὶ οἱ τρεῖς τους εἶνε γεροὶ ἄνθρωποι· ἐσὺ γέροντα, θὰ κάμης καλὰ νὰ προφυλαχθῆς γιατί εἶσαι ἀδύνατος καὶ ὁ καιρός, κύτταξε, εἶνε ἐλεεινός.

— Ἂς εἶνε κ' ἔτσι.

---

[1] *Κβὰς* εἶνε ἕνα ποτὸν ξινωπό, ποῦ τὸ κατασκευάζουν ἀπὸ ἀλεῦρι σίκαλης.

Ὁ Ἀντώνιος ἠθέλησε νὰ φύγῃ, ἀλλὰ ἐστάθη καὶ εἶπε τοῦ Βοροδάτη·

— Ἀμὲ σύ, ἐδῶ θὰ κατοικήσῃς; ἔτσι ἐπρόσταξε ὁ ἡγούμενος;

— Ναί, ἐδῶ, γέροντα, τοῦ λόγου του ἀπ' ἐδῶ εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μὲ φιλοξενήσῃ· ὅσο γιὰ τὸν ἡγούμενο—ἀκόμη δὲν ἐπρόσταξε τίποτε.

— Δὲν περνᾷς στὸ δικό μου τὸ κελλί; ἐδῶ θὰ σᾶς ἔρθῃ στενάχωρα.

— Δὲν πειράζει, ἐμᾶς τοὺς γέρους μᾶς χωρεῖ, εἶπε ὁ θυρωρός, ἐσὺ ὅμως μπορεῖ ν' ἀνησυχήσῃς.

— Καμμιὰ ἀνησυχία· τὸ κελλί μου εἶνε μεγάλο καὶ μπορεῖ νὰ χωρέσωμε. Πέρασε, γέρο, κ' ἐγὼ μιλῶ τοῦ ἡγουμένου.

— Ἀφοῦ τὸ θέλεις, ἔρχομαι, εἶπε ὁ Βοροδάτης, εἰς τὸν ὁποῖον πολὺ ἄρεσε ἡ πρότασις αὐτὴ τοῦ Ἀντωνίου.

[Ἕπεται τὸ τέλος].

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Τὰ κειμήλια τοῦ Ἀγγλικοῦ Στέμματος.

Ἐξ αἰτίας τῆς προσεχοῦς στέψεως τοῦ βασιλέως Ἐδουάρδου τοῦ Ζ' οἱ κοσμηματοποιοὶ τῆς Ἀγγλικῆς Αὐλῆς ἐπιδίδονται εἰς τροποποίησιν τῶν τιμαλφῶν κοσμημάτων τοῦ Στέμματος, πολλὰ τῶν ὁποίων εἶχον μεταχειρισθῆ εἰς διαδήματα πρὸς χρῆσιν τῆς ἀνάσσης Βικτωρίας. Ἐν ὅλῳ τὰ κοσμήματα ταῦτα ἀποτελοῦσι πέντε στέμματα, πέντε σκῆπτρα, τέσσαρα ξίφη, μίαν σφαῖραν χρυσῆν, πολλὰ διαδήματα καὶ ἄλλα παρόμοια. Ἰδέαν τινὰ τῆς ἀξίας των δύναταί τις νὰ σχηματίσῃ ἐκ τῆς πληθύος τῶν πολυτίμων λίθων, οἱ ὁποῖοι κοσμοῦσιν ἓν μόνον διάδημα τῆς βασιλίσσης Βικτωρίας. Τὸ διάδημα τοῦτο, ὅπερ ἔφερε κατὰ τὴν στέψιν αὐτῆς, ἀποτελεῖται ἐκ 382 ἀδαμάντων, ὧν ἕκαστος ἔχει μέσην ἀξίαν δύο χιλιάδων λιρῶν, καὶ ἐκ δύο σειρῶν μαργαριτῶν. Τῶν στεμμάτων τὸ ἀρχαιότατον, τὸ τοῦ Ἁγίου Ἐδουάρδου, κοσμεῖται διὰ βαρυτίμων ἀδαμάντων καὶ μαργαριτῶν καὶ ρουβινίων καὶ σμαράγδων καὶ σαπφείρων ἐκτάκτου μεγέθους.

Ὁ πίθηκος τοῦ ἱεροκήρυκος.

Καθολικὸς ἱεροκήρυξ, ἀποκατεστημένος εἰς Μαρτινίκαν, εἶχε πίθηκον, ὅστις τόσον ἠγάπα τὸν κύριόν του, ὥστε οὐδέποτε τὸν ἐγκατέλειπεν, ἐξ ἀνάγκης δὲ ὁσάκις ὁ ἱεροκήρυξ μετέβαινεν ὅπως κηρύξῃ εἰς τὸν ναόν, ἔκλειεν ἐντὸς τοῦ δωματίου του τὸν πίθηκον. Μίαν ἡμέραν ἐν τούτοις ὁ πίθηκος ἐλησμονήθη ἐλεύθερος καὶ ὁ ἱεροκήρυξ ἀνῆλθεν εἰς τὸν ἄμβωνα καὶ ἤρχισε τὸ κήρυγμά του. Μόλις ὅμως ἤνοιξε τὸ στόμα, βλέπει ἔκπληκτος ὅτι οἱ ἀκροαταὶ ἀντὶ νὰ ἀκροῶνται μετὰ τῆς συνήθους καὶ εὐλαβοῦς προσοχῆς, ἐξεκαρδίζοντο γελῶντες. Ὁ ἀγαθὸς ἱεροκήρυξ ἀπορῶν διὰ τὴν πρωτοφανῆ ταύτην ἀνευλάβειαν ἤρχισεν ἠπίως νὰ ἐπιπλήττῃ τοὺς ἀκροατάς, ἀλλ' οἱ γέλωτες κοθίσταντο πλέον ἀκράτητοι καὶ ἠχηρότεροι, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον παρώργισεν ἐπὶ πλέον τὸν ἱεροκήρυκα, ὅστις δι' ὀργίλων κινημάτων καὶ κραυγῶν ἤρχισε πλέον νὰ ἐκδηλοῖ τὴν ἀγανάκτησίν του, προκαλῶν πολὺ θορυβωδέστερον τὸν γέλωτα τοῦ ἀκροατηρίου. Τί συνέβαινε λοιπόν; Ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς τοῦ ἱεροκήρυκος εὗρε μίαν θέσιν εἰς πάντα ἄλλον ἀπρόσιτον καὶ ἐκάθισεν ὁ πίθηκος, μόλις δὲ ἤρχισεν ὁ ἱεροκήρυξ νὰ ὁμιλῇ, ἤρχισε καὶ αὐτὸς νὰ μιμῆται τὰς κινήσεις τοῦ κυρίου του κωμικῶς μορφάζων καὶ κινῶν τὸ σῶμά του πρὸς πᾶσαν διεύθυνσιν. Τὸ ζῷον ἐξηκολούθει οὕτω ν' ἀπομιμῆται ὅλας τὰς φάσεις τοῦ κυρίου του, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐπέτεινε τὴν γενικὴν ἱλαρότητα. Εἷς τῶν ἀκροατῶν παρεκάλεσε τότε τὸν ἱεροκήρυκα νὰ ἴδῃ τί συνέβαινεν ὑπὲρ τὴν κεφαλήν του. Ὅταν ἐστράφη πρὸς τὸ ὑποδειχθὲν μέρος καὶ παρετήρησε τὸν πίθηκον, δὲν ἠδυνήθη καὶ αὐτὸς νὰ καταστείλῃ τὸν γέλωτα, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ καταβιβασθῇ ἐκ τῆς θέσεως ἐκείνης ὁ πίθηκος, ἠναγκάσθη καὶ αὐτὸς νὰ καταβῇ τοῦ ἄμβωνος διακόψας τὸ κήρυγμά του.

Ὁ γίγας τοῦ Ὠκεανοῦ.

Γίγας τοῦ Ὠκεανοῦ ἠμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ νέον τεράστιον σκάφος ὑπὸ τὸ ὄνομα «Διάδοχος Γουλιέλμος», ἀνῆκον εἰς τὸ Βορειογερμανικὸν Λόϋδ τῆς Βρέμης. Ναυπηγηθὲν ἐκ χάλυβος, ἔχει τέσσαρας γεφύρας καὶ διπλῆν ἕλικα, μῆκος 221 μέτρων καὶ πλάτος 22 μέτρων. Δύναται νὰ περιλάβῃ 604 ἐπιβάτας πρώτης θέσεως, 347 δευτέρας καὶ 702 τρίτης θέσεως. Ἔχει ἰδιαιτέρας θέσεις διὰ πολλὰ τηλεβόλα, ὅπως ἐν ὥρᾳ πολέμου τὸ ὁπλιταγωγὸν χρησιμοποιῆται καὶ ὡς εὔδρομον.

Ὁ πλοῦτος τῆς Εὐρώπης.

Ὁ κινητὸς καὶ ἀκίνητος πλοῦτος τῆς Εὐρώπης ὑπολογίζεται εἰς 1175 δισεκατομμύρια φράγκων. Ἐκ τούτων τὸ κινητὸν κεφάλαιον ἀνέρχεται εἰς 500 δισεκατομμύρια. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ ὁλικοῦ πλούτου πρώτη ἔρχεται ἡ Ἀγγλία μὲ 295 δισεκατομμύρια, μετ' αὐτὴν ἡ Γαλλία μὲ 247 ἑκατομμύρια, ἡ Γερμανία μὲ 201, ἡ Ρωσία μὲ 160, ἡ Αὐστρία μὲ 100, ἡ Ἰταλία μὲ 79, τὸ Βέλγιον μὲ 25 καὶ ἡ Ὁλλανδία μὲ 22. Κατὰ τὴν στατιστικὴν ταύτην ἰδοὺ ποία ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡ μέση περιουσία ἑκάστου κατοίκου. Εἰς πάντα ἄγγλον ἀναλογοῦσιν 7,400 φράγκα, εἰς τὸν γάλλον 6,600, εἰς τὸν ὁλλανδὸν 4,600, εἰς τὸν βέλγον καὶ τὸν γερμανὸν 3,900, εἰς τὸν αὐστριακὸν καὶ τὸν ἰταλὸν 2,500 καὶ εἰς τὸν ρῶσσον 1,500.

ΠΡΑΚΤΙΚΑΙ ΓΝΩΣΕΙΣ

ΤΟΥ ΚΑΘ' ΗΜΕΡΑΝ ΒΙΟΥ

Καθαρισμὸς κηλίδων.

Κηλῖδες οἴνου, μελάνης καὶ ὀπωρικῶν ἐξαλείφονται διὰ ζωμοῦ τοματάς.

ΑΘΗΝΑΙ, ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ,,— 3039